

hasan hanefi ile röportaj “gelenegi yenilemek zorundayız”*

Konuşan: Yusuf Kaplan

*Bir Üsküdar-Eminönü vapurundayım.. Kış or-
tasında bahardan çalınmış pırıl pırıl bir gün...
Boğazın sularına da, gökyüzüne de insanın içini ısı-
tan berrak bir masmavilik hâkim... Gökteki güneşin
aksi, ısı ve ışığı, Boğaz'ın sularında dans ediyor..
Vakit, öğle ezanı vakti. Dergi'ye giderken hep aynı
saatlerde ve “aynı vakit”te, aynı vapurda olmak, bir
alışkanlık değil, adeta bir hayat tarzına dönüştü be-
nim için. Neden mi? Açıklayayım o halde: Üskü-
dar'da iskeleye hâkim, tarihî yarımada nâzir iki
tarihî cami var: Mihrimah Sultan Camii ile Valide-i
Cedid Camii. Bu iki camiden nefis iki davudi ses,
art arda, dönüşümlü olarak ezan okur ve o an eza-
na tanık olan herkesi (özellikle de turistleri ve İslâm
la ilişkileri kopma noktasına gelmiş “yerli tu-
ristler”i) büyüler; başka bir dünyaya taşır. Müezzin-
lerden ilki ezana başlar, ilk tekbiri bitirir; ardından
ikinci müezzin ilk tekbir'iyle diğer müezzine eşlik
eder; dört tekbir, dört şهادet ilh.. devam eden ve
böylece iki ayrı camiden iç içe geçirilerek okunan
iki görkemli ezan ulvî bir senfoniye dönüşür; vapur,*

* Umran Dergisi, Sayı 91, Sayfa 23-45, Mart 2002

iskeleden Boğaz'ın sularına doğru açılırken bu iki iç içe geçmiş ezan, dinleyenleri, boğazda, yerle gök, su ile hava arasında derûni, sonsuz bir yolculuğa çıkarır; dünya ve ahiret, ölüm ve hayat, geçmiş ve gelecek, hayal ve gerçek hakkında derin düşüncelere garkeder. İşte böyle bir ezan ziyafetinin "final sahnesi"ne doğru yaklaşırken, vapurumuz, Çırağan Sarayı'nın önünden geçiyor. .. Çırağan da İKO-AB Forumunun ikinci günü yapıyor. İçimden "hiç olmazsa toplantıya katılan Hasan Hanefi ile dergi için şöyle esaslı bir konuşma yapsaydık" diye geçiriyor ve böylesine büyük çaplı bir toplantıyı iki güne sıkıştırdığı için İsmail Cem'e hayıflanıyorum.. "Adamcağız ayağımıza kadar gelmiş ama kendisiyle görüşmeden çekip gidecek İstanbul'dan." diye söylüyor kendi kendime... Ve bir sigara yakıyorum... 4-5 dakika sonra telefon çalıyor... Gazeteden Mustafa Karaalioğlu arıyor: "Hasan Hanefi'nin eşi Türk sineması üzerinde çalışıyormuş ve Muhsin Ertuğrul'un filmlerine ihtiyacı varmış. Seni de yurtdışındaki yayınlarından tanıyor. Muhsin Ertuğrul'un filmlerini senden edinebileceğini düşünmüş. Olamaz diyorum, kendi kendime! "Tamam, bu işi hallederiz. Hanefi, orada mı, Hanefi? Kim refakat ediyor Hanefi'ye?" diye soruyorum Karaalioğlu'na. "Ankara İlahiyat'tan Hayri Kırbasoğlu Hoca" diyor. Kırbasoğlu Hoca'yla Ümrân için Hanefi ile mutlaka röportaj yapmam gerektiğini söylüyor. Beşiktaş'ta Conrad Hotel'de odasında bir saat içinde röportaj yapmayı kararlaştırıyoruz. Ve vapur Eminönü islesine yanaşır yanaşmaz, iskeleden hemen bir taksiye fırlıyorum. Soluğu, dergi'de alıyorum. Alet edavatı alarak, Ömer'le (Yaman) bir taksiye atlayıp Conrad Hotel'e uçuyoruz adeta. "Arayan derviş, muradına ermiş." diye boşuna dememiş o ehl-i irfan ve ehl-i umrân ceddimiz. Bu hikmetli söz, böylelikle bir kez daha gerçek oluyor. Ve İslâm dünyasının yaşayan en büyük düşünürlerinden Hasan Hanefi ile büyük keyif ve tad alarak gerçekleştirdiğimiz, uzun olmasına rağmen bir solukta okuyacağınızı umduğum bu röportaj çıkıyor ortaya. Sizi, sohbetimize dahil etmeden önce, -bir iletişimbilimci olarak- bir noktaya dikkat çekmem gerekiyor (Ki, bu noktayı, konuşmaya başlamadan önce Profesör Hanefi'ye de hatırlatmıştım): Mülakat, kendine özgü bir iletişim ve konuşma biçimi. Mülakat derinleştikçe, yüz yüze iletişim, diyalogik bir konuşmaya dönüşür; konuşulan kıst, yılların çabası ve araştırması sonrasında

geliştirdiği teorileri, bu tür mülakatlarda, kısa bir zaman dilimi içinde hem özetleme imkanı; hem de (ki, bu iletişim teorisi açısından çok daha önemlidir) teorilerini test etme, söylediklerinin nasıl algılandığını bilfiil görme, dolayısıyla kendi söyledikleri üzerinde yüksek sesle yeniden -düşünme ve konuşma imkânı yakalar. Bu tür "derinleşen" mülakatlar, hem konuşanı hem konuşturanı hem de konuşmaları okuyan okuyucuyu ortak bir yolculuğa çıkarır. Biz Hanefi ile böyle bir yolculuğa çıkmaya çalıştık. Sizi de yolculuğumuza katılmaya davet ediyoruz- O halde, buyurun "iske/m/le"ye ve tabii "ziyafet"e...

Çağdaş İslâm düşüncesinin temel sorunlarını üç ana başlık altında toplayabiliriz. Birincisi şu: Bizim [düşünce] geleneğimiz, geçmişte icat edilmiş, geliştirilmiş, yaratılmış bir gelenek.

Yusuf Kaplan: Profesör Hanefi, İslâm dünyasının en yetkin, en imajinatif, en çok tartışılan ve ses getiren düşünürlerinden biri olarak sizinle özellikle İslâm düşüncesinin ve dolayısıyla Müslüman toplumların temel sorunlarını konuşmak, masaya yatırmak ve tartışmak istiyorum. Sizin İslâm düşüncesinin sorunları, gelenek, anlam ve yorum ilişkileri ve süreçleri konusunda önemli çalışmalar yaptığınızı biliyoruz. Çalışmalarınız, Türkiyeli aydınlar/okuyucular tarafından az-çok biliniyor olmasına rağmen sizin düşünsel ve akademik çalışmalarınız bir bütün olarak Türkçe'ye aktarılmadığı için Türkiye'de sizin düşünceleriniz henüz yeterince konuşulabilmiş ve tartışılabilmiş değil. Bu konuşma, sizi ve düşüncelerinizi Türk okuyucusu ve aydınlarıyla daha yakından tanıştıracak olması bakımından ayrıca önem taşıyor, diye düşünüyorum. Konuşmamıza genelden, özele; teorik olandan pratik olana doğru giderek başlayalım istiyorum.

Hasan Hanefi: Hay hay.. Tabii ki... Bu yöntem, bence de iyi bir yöntem.

Çağdaş İslâm Düşüncesinin Üç Temel Sorunu...

Kaplan: İlk sorum kısaca şöyle: Sizce çağdaş İslâm düşüncesinin genel/temel sorunları neler? Bu soruyu, Batı'da gerçekleştirilen postmodern teorinin, postkolonyal teorinin, hermenötiğin verimlerini, im-

kânlarını ya da zaafalarını da gözönünde bulundurarak cevaplandırmanızı isteyeceğim.

Hanefi: Evet.. Çağdaş İslâm düşüncesinin temel sorunlarını üç ana başlık altında toplayabiliriz. Birincisi şu: Bizim [düşünce] geleneğimiz, geçmişte icat edilmiş, geliştirilmiş, yaratılmış bir gelenek. İslâm'ın doğuşundan itibaren giriştiğimiz tüm savaşlarda galip olan taraf biz olduk. Müslüman orduları, Fransa'dan İspanya'ya, Horasan'dan Fas'a kadar geniş bir coğrafya'da çok kısa denebilecek bir süre içinde hâkim oldular. Bu süre zarfında Müslümanlar olarak, çeşitli bilimler, bilim dalları icat ettik; büyük buluşlara imza attık. Bütün bir Akdeniz'i Müslüman denizi haline getirmek gibi devâsâ bir projeyi hayata geçirmeye çalıştık. Arabistan Yarımadası'nda doğan İslâm, Mısır'dan Kuzey Afrika'nın tümüne; Anadolu Coğrafyasından Sicilya'ya, Güney Fransa'dan İspanya'ya hatta Endonezya'ya kadar yerkürenin geniş bir coğrafyasına yayılmış; böylelikle kadim dünya ve medeniyetler İslâmlaştırılmaya veya İslâm'a maledilmeye gayret edilmişti. Burada, gerçekten iddialı, büyük bir projeye karşı karşıya olduğumuz anlaşılıyor.

Yaratılmış, üretilmiş bir geleneği öğreniyor, öğretiyor, bugüne transfer etmeye çalışıyoruz. Oysa zaman değişiyor; şartlar değişiyor. O halde soru/n şu: Geleneği, modern şartlara göre nasıl ve nereye kadar yenileyebilir ve yeniden inşâ edebiliriz?

Yenilgi Ânı, Taklit ve Geleneğin Yenilenmesi...

Kaplan: Pekiyi, tüm bunlar sizce ne anlam ifade ediyor?

Hanefi: Çizdiğim bu tablonun işaret ettiği şey şu: Bizim klasik geleneğimiz, galibiyet/zafer ânında inşa edilmiş, yaratılmış bir gelenektir. Oysa şu an, bir anlamda bir "yenilgi ânı"nda bulunmaktayız.

Kaplan: "Yenilgi ânında bulunmaktayız" derken neyi kastediyorsunuz? Bu noktayı biraz açar mısınız?

Hanefi: Tabii ki. Batı'nın önünde, Batı karşısında bir "yenilgi ânı" yaşıyoruz. Problem şu: Şu an biz gerçekten "ölü", geçmişte kalmış, belli bir zamanda ve mekânda yaratılmış, üretilmiş bir geleneği öğre-

niyor, öğretiyor, bugüne transfer etmeye çalışıyoruz. Oysa zaman değişiyor; şartlar değişiyor. O halde soru/n şu: Geleneği, modern şartlara göre nasıl ve nereye kadar yenileyebilir ve yeniden inşâ edebiliriz? Bu, çok büyük ve esaslı bir sorundur. Geleneği tekrar edemeyiz. Bu anakronizm [zamanını şaşırma] olur. Artık günümüzde çok daha karmaşık problemlerle karşı karşıyayız. Ticari/modern bir toplumda, "bedevî zihniyeti"nin, belli bir zamanın, mekânın ve şartların ürünü olarak geliştirilen muamelat sisteminin, toplumsal ilişki biçimlerinin geçerli olduğunu, geçerli olması gerektiğini söyleyemeyiz. Şu an farklı bir dünyada, bambaşka sorunlarla ve şartlarla karşı karşıyayız. Tanrı sorunu var; Dünya Ticaret Merkezi'nin temsil ettiği güce dayalı hegemonya kurma sorunu var; ve tabii küreselleşme gibi henüz ne olduğunu anlayamadığımız, karmaşık bir sorunla karşı karşıyayız. Ben böylesine farklı bir dünyada o eski zamanlara özgü sistemlerin, fizik dünya algısının, sabrın, çileciliğin, eski korkuların tekrar edilmesini, canlı tutulmasını, yeniden canlandırılmasını isteyemem ve bekleyemem. Artık karşımızda modern sorunlar ve bütünüyle farklı bir dünya ve değerler sistemi var. Örneğin "protesto" gibi, "başkaldırı" gibi sorunlar artık günümüzün en temel, en hayati sorunları. Bu dünyada ve bu koşullarda geçmişte kalmış, klasik mantık, fizik ve metafizikten oluşan "geçmişin teosofisi"ni tekrar edemem. Oysa benim insan idrakim nerede? İnsanın ve insanlığın sorunları bizim için çok daha esaslı sorunlar. Antropolojim nerede? Sosyolojim nerede? Tarih felsefem nerede benim? Bu konularda ve alanlarda geleneği ve çağımızı anlamlandırabildik ve yeniden üretebildik mi? Bunun için gerekli bir birikim inşâ edebildik mi? Bu sorulara "evet" diye cevap verebiliyor muyuz? Tabii ki hayır. O halde, yapacak çok şeyimiz, yürünecek çok yolumuz var. Hal böyle olunca, bence, çağdaş İslâm düşüncesinin karşı karşıya kaldığı ve üzerinde kafa patlatılması gereken ilk temel sorun şu: Geçmişte (belli bir zamanda ve mekânda) yaratılmış, icat edilmiş, geliştirilmiş bir geleneği tekrarlamaya çalışıyoruz. Hiç kimse, bu geleneğin nasıl yenilenebileceği sorunu üzerinde kafa yormuyor. Afgani ile başlayan reformcu geleneğe mensup olan düşünürlerin ortaya koydukları kimi çabaların dışında kimse geleneğin nasıl yenilenebileceği sorunu üzerinde kafa yormuyor. Bugün dînî okullarımızın yaptığı tek şey, geçmişi, geleneği aynen tekrar etmekten, taklit etmekten ibaret. Bunlar, İmam Şafî'nin, İmam Ebu

Hanife'nin, İbn Hanbel'in, İmam Mâlik'in, İmam Gazalî'nin, İmam Eş'arî'nin, İbn Arabî'nin söylediklerini tekrar etmekle meşguller. Halbuki böyle yapmakla geleneği öldürüyoruz; ölü hale getiriyoruz ve geleneği tüketmiş oluyoruz sadece. Sonuçta, kendimiz, bir şey söyleyemiyoruz.

Kaplan: “Kendimiz bir şey söyleyemiyoruz” derken ne demek istiyorsunuz? Bunu biraz açalım isterse-niz...

Hanefi: Şunu demek istiyorum: Örneğin teolojide hâlâ yalnızca Tanrı'nın cevherinden (özünden), Tanrı'nın fiillerinden, Tanrı'nın sıfatlarından, Tanrı'nın isimlerinden söz ediyoruz. Oysa bu konularda konuşacak bir şey yok. Her şey yeterince açık. Ama bizim asıl üzerinde yoğunlaşmamız gereken sorunlar, bizi yakından ve derinden ilgilendiren bugünkü sorunlardır: Mesela, Filistin sorunu ile birlikte sadece Filistinliler değil bütün Müslümanlar, toprak/bağımsızlık sorunuyla, Yahudilerle yüzleşmek gibi bir sorunla karşı karşıyalar. Müslümanlar, bu sorunların kendilerini ilgilendirmediğini söyleyemezler. Filistin özelinde karşılaşılan hemen tüm sorunlar, aynı zamanda metaforik olarak bütün Müslümanların da, İslâm dünyasının da bir şekilde yaşadığı, yüzleşmesi gereken sorunlardır. *Filistin sorunu, bize bu temel sorunlarımızı hatırlatması bakımından son derece önem taşıyor.* Çünkü Siyonizm'e göre, “Tanrı, Yahudilerle akit yaptı ve Yahudileri seçilmiş bir ümmet olarak tayin etti. Tanrı, kutsal zaferi kazanmaları, kutsal toprakları fethetmeleri ve kutsal şehri (Kudüs'ü) sahiplenmeleri için Yahudileri seçti, onlara toprak/vatan verdi, onlarla akit yaptı.” Pekiyi, böyle bir durumda ve ortamda, benim, Tanrı'nın özü, sıfatları, fiilleri ve isimleri teorimle bu sorunları çözebilmem mümkün mü? Burada üzerinde kafa yormamız gereken soru/n şu olmalı: Filistin'i kurtarabilmek, özgürleştirebilmek, bu konuda Filistinlilere yardımcı olabilmek için yeni bir “toprak” [vatan, bağımsızlık] teorisi geliştirmemiz mümkün mü? Kur'an'da yeryüzü (earth) ve “toprak” (land) aynı şeyler olarak zikredilir. Örneğin: “İlâhu's-semâvâti ve'l-arz” (Yerin ve göğün ilâhı). “Rabbü's-semâvâti ve'l-arz” (Yerin ve göğün Rabbi). “Ve hüvellezi fi'ssemâi ilâhun ve fi'l-arzi ilâh” (O, gökte ve yerdeki her şeyin ilâhıdır). Ancak bundan sonradır ki, Filistin'i sömürgecilikten kurtarma sürecinde yeni bir “toprak”/vatan/bağımsızlık teolojisi geliştirebilir, bu konuda bir katkı yapmış olabilirim. Teoloji/ilahiyat adına böyle bir katkı geliştirebilirim. Tabii burada

benim sorunun (asıl sorununuz) insan hakları sorunu. Felsefeden (klasik felsefe geleneğimize) benim insan hakları sorunumu açıklığa kavuşturabilecek, bu konuda bana yardımcı olabilecek kimi unsurları (elementleri) nasıl devşirebilir, çıkarabilirim? Klasik felsefem bu konuda yeterli şeyler söylemiyor. Klasik felsefe geleneğimizde *insan*, yeterince işlenen bir sorun/mesele/konu değil. Elbette ki mantık geleneğim var benim. Fizik (doğa düşüncesi) geleneğim var. Metafizik (Tanrı düşüncesi) geleneğim var. Bunların hepsi elbette ki önemli gelenekler ve güzel şeyler. Ama insan, iki “parça”dan müteşekkil

Benim ilk halletmem gereken problemim şu: Benim ruhum geçmişten geliyor; yani bugüne değil, geçmişe ait. Bedenim ise burada; yani şimdide. İşte birinci sorun bu. İkinci sorunu ise şöyle açımlayabilirim: Sorduğum sorulara cevap ararken başka bir kültüre, başka bir zamana giderek sorunumu halletmeye çalışıyorum.

bir varlıktır: Beden ve ruh. Beden, fizik'te; ruh ise metafizikte tezahür eder. İyi de, insan idrakimiz; tarihte, zamanda ve mekânda yani toplumda yaşayan, hisseden, capcanlı bir varlık olarak var olan, beden ve ruhtan müteşekkil olan insan, anthropos idrakimiz nerede bizim? Böyle bir idrakimiz, insan kavrayışımız var mı şu an? İşte burada klasik felsefe geleneğimize; antropolojiye, “hümanizm”e içkin bu yeni konuları, bu tür yeni boyutları girdirmek zorundayız. Burada sorduğum soruya veya sorulara, büyük ölçüde “maalesef hayır” diye cevap vermek durumundayız. Böyle bir şey yok; çünkü biz, yalnızca fiziğe, metafiziğe, mantığa meftunuz; sadece bunlarla ilgil(en)iy(oru)z. Burada pek çok örnek verebilirim. Sözgelışı tefsir usulü alanı... Fıkıhın (law = hukuk'un) dört ana kaynağı nedir bizim geleneğimizde? Kur'an, Hadis, icma (konsensüs) ve icthâd. Bunlara diyebilecek bir şeyimiz yok. Ama bu, *klasiklerimizin düzeni'ydi.* İmam Şafî'imizin, İmam Ebu Hanîfe'mizin, İmam Mâlik'imizin ve İmam İbn Hanbel'imizin [fıkıh/hukuk] düzeni'ydi bu. Biz, her şeye metinden yola çıkarak başlıyoruz. Çünkü Metin, yani Kur'an, Hadis her ân taze ve canlı, dipdiri. Halen yepyeni bizim için. Bunlar tamam. Ama burada sorun şu: İstanbul'daki trafik sorununu çözebilme için, Kur'an'a mı gitmem gerekiyor? Eğer bu konuda Kur'an'da bir şey bulamazsam Hadis'e mi gitmem gerekiyor? Aradığım şeyi orada da bulamaz-

sam, meseleyi, icmaya (konsensüse) mı götürmem gerekiyor?

Kaplan: Burada sorduğunuz sorunun doğru bir soru olduğundan emin misiniz?

Hanefi: Kanımca, doğru bir soru soruyorum. Yanlış değil bu soru. Eğer şu an bir sorunuz varsa, ne yaparsınız, nasıl bir tavır takınırsınız? Sorununuzu çözebilmek için düşünürsünüz, taşınırsınız, araştırırsınız; birtakım hukukî yollara vesaire başvurursunuz değil mi?

Oysa icat etme ritmi, transfer ritminden daha hızlı işliyor. Ben habire Batı'yı buraya transfer etmekle meşgul olurken, Batı sürekli olarak yeni şeyler icat etmekle, keşfetmekle meşgul oluyor ve böylelikle benimle olan mesafesini daha fazla açmış oluyor. Oysa gerçekte bu süreçte Batı'dan transfer ettiğim şey, Batı'nın ürettiği şeyin belki de yalnızca yüzde birinden ibaret. Bu durumda, kendimi, kültürel olarak aşağılık kompleksine, aşağılık duygusuna kaptırmaktan kurtarmam mümkün olmuyor.

Kur'an, Tüm Zamanların Sorunlarını Çözecek Bir Şekilde Okunmalı

Kaplan: Yani siz, Metin'den yola çıkarak gerçekliği anlamlandırmayı anlamlı ve verimli bir yöntem olarak görmüyorsunuz?

Hanefi: Evet. Çünkü bizim geleneğimizde bütün sistemler, metinden gerçekliğe (reality) doğru yola koyularak her şeye başlamayı yeğlemişler. Ben, işte bunun tersini savunuyorum. Benim ilgim, gerçeklikten metne gitmek şeklinde özetlenebilir. Eğer İstanbul'daki trafik sorununu çözmek istiyorsam, gerçeklikten, fiilî durumdan yola çıkarak işe koyulmam, akıl yürüterek bir işi hal yoluna koymanın yollarını araştırmam gerekir. Söz gelişi, eğer bir şeye ihtiyaç duyarsam, ille de konsensüse (icmaya) başvurmam gerekmez. Elbette ki, metne bakarım, önceki tecrübeleri incelerim, araştırırım; ama *icthâdı geliştirebilmek, icthâdın alanını genişletmek ve etkinliğini, verimliliğini artırabilmek için* akılla, kendi aklımla işe başlamam gerekir; metinle değil. Gerçekliğe, metne nazaran kesinkes öncelik veriyorum ben. Bu-

rada birkaç örnek vereyim. Örneğin, geleneği nasıl yenileyebilirim? Hatta Kur'an'ı nasıl "yenileyebilirim"?

Kaplan: "Kur'an'ı yenilemek"ten neyi kast ediyorsunuz? "Yeni şekillerde okuma"yı mı?

Hanefi: Elbette ki. Çünkü Kur'an bizim alışageldiğimiz anlamda "kutsal bir kitap" değil.

Kaplan: Ne demek istiyorsunuz?

Hanefi: Şunu:

Kur'an, dokunulamaz, hayatın, zamanın ve mekânın dışında olması gereken bir kitap değil. Kur'an, zamanla ve mekânla kayıtlı olarak ortaya çıkan sorulara ve sorunlara cevap olarak nazil olmuş (indirilmiş) bir kitaptır. Ayetlerin her birinin kendine özgü ayrı ayrı nüzul (indiriliş/vahyediliş) sebepleri vardır. Nüzul sebeplerini bilmeden, Kur'an'ı anlayamayız. Ayrıca Kur'an'da Allah [Peygamberimiz'e hitaben] "Yes'elûneke ani'l-ehille" (Sana doğan aylardan sorarlar. 2/189); "Yes'elûneke ani'l-enfâl" (Sana, ganimetlerden sorarlar 8/1); "Yes'elûneke ani'l-mahîz" (Sana hayızdan sorarlar. 2/222) şeklinde sorular sorar. Şunu demek istiyorum: Ortada bir soru/sorun var; ve Kur'an, bunlara cevap vermektedir; cevap veren bir kitaptır. Ve sorular, zamanla ve mekânla kayıtlı sorulardır. Ve Nass'ın değişmesi (abrogation) olarak adlandırılan bir mesele vardır. Kur'an, zamana, gelişmelere (progress) göre her dâim değişiyor. *Nüzul, mekânın öncelenmesi; Nass ise zamanın öncelenmesi, öncelik arz etmesi demektir.* Eğer Kur'an'ın kendi geliştirdiği yöntemi benimseyecek olursam, işe, zamanla ve mekânla başlamam gerekir. Şimdi sesli düşünüyorum: Peki, çağımızın/günümüzün temel/büyük problemleri neler? "Ehille" mi? "Mahîz" mi? "Enfâl" mı? Hayır! Bunların hiçbirisi de değil. "Yes'elûneke ani'l-isti'mâr" (*Sana sömürgecilikten sorarlar.*) dememiz lâzım. Yani, sömürgeciliktir günümüzün en çetin sorunlarından biri. Yine "Yes'elûneke ani'l almâniyye" (Yani, "*sana sekülerizmden, laiklikten sorarlar*"); "sekülerizm nedir, sekülerizm hakkında nasıl bir tavır takınacağız?" diye sormamız gerekir. Yani, günümüzde bizi (Müslüman toplumları) ilgilendiren en temel sorunlardan biri sekülerizm meselesidir. "Yes'elûneke ani'l-sihyoniyeye"; yani siyonizmdir. "Yes'elûneke an 'clash of civilization'"); yani *medeniyetler çatışma*' sı'dır. "Yes'elûneke an 'end of history'"; yani *tarihin sonu*

meselesi vesaire. Ne söyleyeceksiniz bu tür soru(n)lar konusunda? O halde, işe, çağımızın/günümüzün büyük sorunlarından başlamak gerekiyor. Kur'an budur; yani *Kur'an'ın bizden istediği şey* budur. Burada daha yığınla örnek verebiliriz; ama bu kadarı, söylemek istediğim şeyleri anlatabilmem için yeterli olur sanıyorum. Özetlemem gerekirse, İslâmî düşüncenin ilk ve en temel sorunu şu: Hâlâ üniversitelerimizde eski ekolleri, tarihte kalmış mektepleri, mezhepleri tekrar edip duruyoruz. Ki, uğraştığımız sorunlar ve daha da önemlisi bu sorunlarla uğraşırken başvurduğumuz yöntemler, artık çağımızın sorunları değil; çağımızın yöntemleriyle uyumuyor. Gerçekliğimiz, içinde yaşadığımız ve boğuştuğumuz gerçek durum böyle. Öte yandan çağımızın sorunları zamanımıza ait olduğu zamanlarda ise, ben bu çağa ait değilim. Bu konuları politikacılara bırakmak gerekiyor; İslâmî düşünce tartışmalarına değil. Yani, işte böyle bir anakronik (zamanını şaşırmış, zaman dışına düşmüş) bir halimiz var. Bu birinci temel sorun. *Çağdaş İslâm düşüncesinin ikinci temel sorunu ise Batı'yla ilintilidir*; sizin çok sevdiğiniz, âşık olduğunuz, meftun olduğunuz Batı'yla. Son iki yüzyıldan bu yana Batı'yla *tuhaf bir ilişki içine girmiş durumdayım*. Batı'yı, bilginin yegane kaynağı olarak benimsemek, kabul etmek veya konumlandırmakla; Batı'yı tercüme ediyor, transfer ediyor, okuyor ve nihayet Batı'yı özümseyor/yutuyor olmakla Batı'yı referans noktası ve çerçevesi olarak benimsemiş, konumlandırmış ve fiilen referans noktası yapmış oluyorum. Akli savunduğumda Kartezyen; realiteyi/pratiği savunmakla Bourdieu'cü ve sosyal adaleti savunmakla Marxist olmuş oluyorum. Böylelikle Batı, *ikinci bir referans noktası* haline geliyor.

Geçmiş'le Gelecek Arasında...

Kaplan: Bu durumda, konuşan, eyleyen, tanımlayan olmuyoruz; yani biz, kendimizi nesne konumuna, Batı'yı ise özne konumuna yerleştirmiş oluyoruz. Burada Batı'yı referans noktası olarak konumlandırmakla, Batı'yı söylemimizin merkezine yerleştirmiş oluyoruz. Hal böyle olunca, ne söylersek söyleyelim, Batı'yı referans noktası haline getirmekle, Batı'nın ve Batılı söylemin tarihi, eylemi, konuşmayı ve söylemi belirlemesine aracılık etmekten başka bir şey yapmış olmuyoruz.

Hanefi: Dikkat çektiğiniz nokta, pek farkına vara-

madığımız ve son derece önemli bir nokta. Ben kendi gerçekliğimizi, kendi sorunlarımızı merkeze alarak konuşmamız gerektiğini savunuyorum. Batılılara refere etmekle, kendi gerçekliğimizi ve sorunlarımızı ne anlayabiliriz, ne de çözümlerimiz. Çünkü şu an ben buradayım; kendi sorunlarımla başbaşayım; o yüzden kendi sorunlarımı, kendi gerçekliğimi kendim tanımlamak, anlamlandırmak ve hal yoluna koymanın yollarını, imkânlarını araştırmak zorundayım. Dolayısıyla ben kendimi, bir tür Sokratçı gibi hissediyor ve konumlandırıyorum. Şu an, karşı karşıya kaldığım sorunlar neler ve bu sorunları nasıl anlayabilir ve aşabilirim? Yani, modern zamanlarda kendi durumumu(zu) analiz ediyorum. Bence meselelerin püf noktası burası. Dolayısıyla benim ilk halletmem gereken problemim şu: Benim ruhum geçmişten geliyor; yani bugüne değil, geçmişe ait. Benim ise burada; yani şimdide. İşte birinci sorun

Bence yapılması gereken şey şu: Modeli ve yöntemi değiştirmek. Yani, bugüne kadar yaptığımız gibi Batı'yı bilginin kaynağı olarak kabul etmemek. Bu yöntemi terk etmek. Ve Batı'yı bilginin nesnesi yapmak gerekiyor.

bu. İkinci sorunu ise şöyle açıklayabilirim: Sordüğüm sorulara cevap ararken başka bir kültüre, başka bir zamana giderek sorunumu halletmeye çalışıyorum. Oysa şu ân, geçmiştekinden büsbütün farklı sorunlarla karşı karşıyayım. Söz gelişi, yoksulluk diye bir sorunla cebelleşiyorum ve Batı'da geliştirilen yoksulluk teorisi ile sorunumu halletmeye kalkışıyorum. Yine, baskı altındayım; her bakımdan baskı altındayım; "Ne yapmam gerekir, bu esaslı sorunumu nasıl hal yoluna koyabilirim?" diye soruyorum ve hemen Batı'ya yöneliyor ve Batı'dan özgürlük ve demokrasi teorilerini aşırıya kalkışıyorum. Yine, hurafeler denizinde yüzdüğümü zannediyorum ve hemen Batı'dan akıl teorisini ithal etmekle hurafelerden kurtulacağımı düşünüyorum. Burada Batı, sordüğüm sorulara cevap veren bir bilgi kaynağı haline gelmeye başlamış oluyor; iki yüzyıldan bu yana hep bunu yapıyorum ve böyle yapmakla Batı'yı yakaladığım vehmine kapılıyorum. Oysa, ben kendi sorunlarımı kendim cevaplandırmak, kendi sorunlarımı kendim hal yoluna koymak yerine sürekli olarak sorunlarımın cevaplarını, sorunlarımın çözüm yollarını ve formüllerini Batı'da, Batılı bilgi'de, Batılı teorilerde aramaya kalkışıyorum. Ancak böyle yap-

makla aslında sadece ve sadece Batı ile aramdaki mesafenin daha fazla açılmasına neden olmuş oluyorum. Böylelikle ben sorularımın cevaplarını ve sorunlarımın çözüm yollarını yanlış yerde aramakla vakit kaybederken Batı, beni daha fazla geçmiş oluyor. Sonuçta zaman kaybetmekten başka bir şey yapmış olmuyorum. Oysa icat etme ritmi, transfer ritminden daha hızlı işliyor. Ben habire Batı'yı buraya transfer etmekle meşgul olurken, Batı sürekli olarak yeni şeyler icat etmekle, keşfetmekle meşgul oluyor ve böylelikle benimle olan mesafesini daha fazla açmış oluyor. Oysa gerçekte bu süreçte Batı'dan transfer ettiğim şey, Batı'nın ürettiği şeyin belki de yalnızca yüzde birinden ibaret. Eğer Batı'yı geçmenin yolları üzerinde kafa yorsam, bunun bilgisini ve yöntemini keşfetmeye çalışsam, gerçekten bu çabamda başarıya ulaşabilmem ve zaman kaybetmeden sonuca gidebilmem mümkün olabilecek. Ama 200 yıldır, biz Müslüman toplumlar olarak tam da bunun tersini yapıyoruz: Yani, Batı sürgit daha çok, daha fazla şey üretmek için çaba sarfederken; ben yalnızca Batı'nın ürettiğini transfer etmekle meşgul oluyorum ve sürekli olarak hem daha az şey üretiyorum; hem de Batı, her geçen gün bir adım daha hızlı gidiyor benden. Sonuç ne peki? Sonuç, elbette ki

“Evrensel kültür”, hükümrân, güçlü/güce dayalı kültür demektir. Tek başına “evrensel kültür” yoktur. Her kültürün kendine özgü evrenselliği, evrensellikleri, evrensel özellikleri vardır.

kültürel şok'tur. Bu durumda, kendimi, kültürel olarak aşağılık kompleksine, aşağılık duygusuna kaptırmaktan kurtarmam mümkün olmuyor. Böylelikle kendimi aşağı, Batı'yı ise üstün olarak görmeye başlıyorum. Bu durumda ben, her işimi, her şeyimi bir aşağılık duygusu ile yaparken, Batı üstünlük duygusu ile yapıyor.

Oksidentalizm Çağrısı: “Batı’yla Rollerimizi Değiştirme’nin Tam Zamanı”

Kaplan: Özne-nesne meselesini ve bunun sonuçlarını çok nefis açıkladınız. O halde, burada sorulması gereken soru şu: Peki, bu durumda, ne yapmak gerekiyor? Bu soru üzerinde yoğunlaşmanızı istesem...

Hanefi: Bence yapılması gereken şey şu: Modeli ve yöntemi değiştirmek. Yani, bugüne kadar yaptığımız

gibi Batı'yı bilginin kaynağı olarak kabul etmemek. Bu yöntemi terk etmek. Ve Batı'yı bilginin nesnesi yapmak gerekiyor. Bugüne kadar Batı, beni/bizi analiz etti. Bugünden itibaren benim Batı'yı analiz etmem gerekiyor: Batı nasıl başladı? Nasıl ve ne zaman doğdu? Batı'nın kaynakları neler? Yahudi-Hıristiyan kaynak, Yunan-Roma kültürü, Batı'da Rönesans'tan önceki yerli kültürler neler? Bu kaynakların Batı'nın oluşumunda ne tür rolleri olmuş? Batı, nasıl oluşmuş, gelişmiş, bugünkü halini almış? Batı'da ne nerede bitti; ne nerede, ne zaman ve nasıl başladı? Batı'nın insanları, Batı'yı Batı yapan, oluşturan insanlar/toplumlar kimler? Bu ve benzer soruları sorarak, araştırarak Batı'yı öznenin nesnesine, bilginin nesnesine dönüştürmem gerekiyor. Ve artık bundan böyle ben, bilen/araştıran/sorular soran özne olmak için; Batı'yı ise bilinen, üzerinde araştırma yapılan, sorular sorulan nesne konumuna yerleştirmek için kendimi eğitmem, yetiştirmem gerekiyor.

Kaplan: Oryantalizme (şarkiyatçılığa) karşı, bir tür oksidentalizm (garbiyatçılık) mi öneriyorsunuz?

Hanefi: Tabii ki. Böyle bir şeye şiddetle ihtiyacımız var. Batı, oryantalizmle kendisini Doğu'yu bilen/araştıran/tanımlayan bir özne; Doğu'nun kendisini ise bilinen, hakkında araştırma yapılan ve tanımlanan bir nesne olarak konumlandırmıştı. Böyle bir rol biçmişti kendisine ve Doğu'ya. İşte şimdi bizim bu rolleri değiştirmemiz, yıkmamız, tersine çevirmemiz gerekiyor. “Decolonization” (sömürgecilikten kurtulma) sürecini devam ettirebilmek için benim, bilen Özne rolünü oynamam; Batı'nın ise bilinen nesne rolünü oynaması gerekiyor. Böylelikle ben, gözlemleyen/gözlem yapan olacağım; Batı ise gözlemlenen, hakkında gözlem yapılan olacak. Kendimi Batılılaşma(k)dan kurtarmak, özgürlüğüme kavuşabilmek; Batı kültürünü kendi sınırları içine, kendi sınırına yerleştirebilmek ve “evrensel kültür” mitine son verebilmek için buna şiddetle ihtiyam(ız) var. Çünkü “evrensel kültür”, hükümrân, güçlü/güce dayalı kültür demektir. Tek başına “evrensel kültür” yoktur. Her kültürün kendine özgü evrenselliği, evrensellikleri, evrensel özellikleri vardır. Avrupa-merkezciliği, Batı-merkezciliği; Batı'ya/Batı kültürüne bağımlılığımızı, Batılı değerleri, normları, Batılı teoriyi referans çerçevemiz olarak kullanmaya son verebilmenin, terk edebilmenin yolu buradan,

yani rolleri değiştirmekten geçiyor. İşte çağdaş İslâm düşüncesinin ikinci temel sorunu budur. Bu, benim/bizim bugüne kadar Batı'yla kurduğum(uz) yanlış ilişkiye son ver(ebil)mek; bu ilişkiyi tersine çevir(ebil)mek sorunudur. Türkiye'de olduğu gibi, Batı'yı taklit etmek (kopye etmek) için kendi geçmişimle bağlarımı koparmaya kalkışmam, öyle sanıldığı gibi basit bir mesele değildir.

Sekülerizm, Bölücü ve Parçalayıcıdır

1923'ten itibaren Türkiye'de yaşanan deneyim, oldukça naif (basit/çocuksu) bir deneyimdi; kolaycı bir çözüm denemesiydi; kolaycı bir yoldu. Bu deneyimin, son kertede, başarılı olması mümkün değildir. Çünkü her kültürün kendi modeli, kendine özgü bir modeli vardır. Sekülerizm, Batı toplumlarına özgü, Batı toplumlarının gerçekleştirdikleri bir tecrübedir. Bir yere sekülerizm yerleşti mi, orada, eski ile yeninin bir arada var olabilmesi, bir arada yaşayabilmesi; bir araya getirilebilmesi mümkün değildir. *Ya; ya da* meselesi yani. Ya eskiden yana; ya da yeniden yana olmak zorundasınız. Yani ya Osmanlı'dan, hilâfetten, Abdülhamid'den yana; ya da Cumhuriyet'le birlikte varlığını sürdürmeye çalışılan tecrübeden yana olmak zorundasınız. Görüldüğü gibi, sekülerizm, parçalayıcıdır; "bölücü"dür. Sekülerizmin hâkim olduğu yerde eski ile yeniyi aynı anda yaşatabilmeniz, var kılabilmeniz imkânsızdır. Aristoteles, Batlamyus ve Kilise ile Kepler, Newton ve Galile'yi biraraya getiremezsiniz. Bu imkânsız bir şeydir. O halde, geriye yapacağınız, yapmanız gereken tek şey kalıyor: Geçmiş kesip atmak; geçmişle bağları koparmak. Bu, Batı toplumlarının deneyimidir. Eski ile yeninin süreksizliğine, akordsuzluğuna, irtibatının koparılmasına dayanır. Bu model, sekülerizm modeli, Batı modelidir. Tabii bir de Doğu modeli var: Geçmişle bugünün, eski ile yeninin harmoni içinde olduğu, birlikte var olduğu, birlikte yaşadığı Japon, Kore modeli ise Doğu modelidir. Buna göre, "eski", benim özel hayatıma ait olan'dır: Cumartesi ve pazar günleri, doğum günü; dışardan, dış dünyadan koptuğum zamanlarda hayatıma "eski" damgasını vuruyor. Doğu'da "yeni" ise kamusal alana ve kamusal hayata ait: Fabrikada, Sony, Mitsubishi, Sanyo, Toyota vesaire fabrikalarında kendisini tezahür ettiriyor. Dolayısıyla Doğu'da eski ile yeni birbirine karşı durmuyor ve birbirine karıştırılmıyor; ama harmoni içinde bir araya getiriliyor.

Batı'da Kopma; Doğu'da "Yapıştırma"; İslâm'da Süreklilik Hakimdir

Kaplan: "Eski" ile "yeni" Batı'da ve Doğu'da farklı şekillerde algılanıyor ve farklı şekillerde tezahür ediyor, dediniz. Peki, sizce, "eski" ile "yeni", neye göre "eski" ve "yeni"? Burada "eski" dediğiniz şeyi neye göre "eski"; "yeni"yi de ne'ye göre "yeni" olarak tanımlıyor ve konumlandırıyor sunuz? Kıstasınız ne?

1923'ten itibaren Türkiye'de yaşanan deneyim, oldukça naif (basit/çocuksu) bir deneyimdi; kolaycı bir yoldu. Sekülerizm, Batı toplumlarına özgü, Batı toplumlarının gerçekleştirdikleri bir tecrübedir. Bir yere sekülerizm yerleşti mi, orada, eski ile yeninin bir arada var olabilmesi, bir arada yaşayabilmesi; bir araya getirilebilmesi mümkün değildir. Görüldüğü gibi, sekülerizm, parçalayıcıdır; "bölücü"dür.

Hanefi: Bu iyi bir soru. Tam yerinde bir soru. Örneklerden giderek cevaplandırmaya çalışayım: Mesela Doğu'da "eski" ile "yeni" "juxtaposition"lar (yapıştırmalar; üst üste bindirmeler) şeklinde bir araya getiriliyor. Biri, diğeri'nin ardından geliyor; harmonik şekilde biri diğeri'ni izliyor. Özel alanla, kamusal alan bu şekilde birbirinden ayrılıyor; ama burada Batı'da olduğu gibi eski ile yeni birbirinin yerine geçme, güç/iktidar kurma ve kullanma mücadelesi vermiyor; ikisi birbirine uyumlu bir şekilde yapıştırılıyor.

Kaplan: Peki, İslâm'da ya da İslâmî dünya tasavvurunda ve geleneğinde "eski" ile "yeni" nasıl algılanıyor ve konumlandırılıyor?

Hanefi: Bizim İslâmî geleneğimizde durum Batı modelinden de, Doğu modelinden de farklı bir görünüme arz ediyor. İslâmî geleneğimiz, Batı'nın süreksizlik, kopuş modelinden de; Doğu'nun "juxtaposition"lara, üst üste yapıştırmalara dayalı modelinden de farklıdır. Bizim geleneğimizde "süreklilik" esastır. Batı'da "değişim" ve "kopuş" esastır; bizde ise "süreklilik/devamlılık" esas. Bizim "eski"- "yeni" modelimize göre, Hıristiyanlık, Yahudiliğin yeniden oku(n)masıdır; yani devamıdır; Yahudiliği spiritüel olarak yeniden okuma ve vahyi yeniden canlandırarak devam ettirme çabası ve eylemidir. İslâm ise,

hem Yahudiliği, hem de Hıristiyanlığı bir başka okuma; dolayısıyla vahyi devam ettirme girişimidir. İctihat, hukukun/fıkhın kaynağıdır. “Yeni”, “eski”den çıkarılan, “eski”den yola çıkılarak geliştirilen, “eski”den neş’et eden bir “şey”dir, bir fenomendir. Bizim, geleneğimizden tevarüs etmemiz gereken, kendimize özgü bir yenileşme/modernleşme ve diriliş/canlanış modelimiz vardır. Bu modelin ne denli üretken ve münbit bir model olduğunu “yılanın derisini değiştirme işlemi”ne metaforik olarak atıfta bulunarak açıklayabilir ve gösterebiliriz. Biliyorsunuz yılan, büyüdüğünde, yaşlandığında, derisini silbaştan değiştirme ihtiyacı duyar. “Teşbihte hata olmaz” diyerek bunu bizim durumumuza uyarlayacak olursak şöyle bir durum çıkar karşımıza. Yılan, başka bir yerden (bizim yaptığımız gibi, Batı’dan) yeni bir deri adapte etmeye kalkışmaz. Yenilenmesini “kendi içinden”, kendi imkanları ve dinamikleriyle, kısaca “içerden” yapar. Çünkü yılanın bedeni/bünyesi, ilerleyen, akıp giden zamana kendi içinden, kendi yetileri ve marifetleriyle cevap verme, derisini ve “kendisini” yenileme imkânına ve kabiliyetine sahiptir. İşte bu çağdaş İslam düşüncesinin halletmek zorunda olduğu ve Batı’yla ilişkisi veya ilişkisizliği şeklinde ortaya çıkan ikinci temel sorundur. İslâm düşüncesinin üçüncü çağdaş sorunu ise “gerçeklik”le/realiteyle olan ilişkisi veya ilişkisizliği meselesidir.

Bizim “eski”-“yeni” modelimize göre, Hıristiyanlık, Yahudiliğin yeniden oku(n)masıdır; yani devamıdır; Yahudiliği spiritüel olarak yeniden okuma ve vahyi yeniden canlandırarak devam ettirme çabası ve eylemidir. İslâm ise, hem Yahudiliği, hem de Hıristiyanlığı bir başka okuma; dolayısıyla vahyi devam ettirme girişimidir.

Kaplan: Sohbetimiz gerçekten çok keyifli ve verimli bir şekilde gidiyor. Açıklamalarınız ve düşünceleriniz Müslüman düşünürlerde bugün pek rastlayamadığımız kadar sarih, net ama aynı zamanda da derinlikli ve kışkırtıcı. Burada “realite sorunu” olarak adlandırdığınız şeyi, sizin “üçüncü yol” olarak adlandırdığınız kavramsallaştırmayı da göz önünde bulundurarak açılmamanızı isteyeceğim.

Hanefi: Nâzik iltifatınız için teşekkür etmem gerekiyor. Ben de sohbetten bir hayli keyif alıyorum. Zaman zaman kışkırtıldığımı hissediyorum; ki bu, bir şeyler söyleyebilmek için hiç de fena bir yöntem değil tabii ki.

Sorunuza gelince... İlk sorunuz, klasik geleneksel metni nasıl yenileyebilirim sorusu olduğu için, metinle (metni yorumlamakla) uğraşıyorum. İkinci temel sorunuz ise, Batılı metinle nasıl uğraşabilirim; metni Batılılaşmaktan nasıl kurtarabilirim, Batı’dan nasıl özgürleştirebilirim; Batılı metni nasıl yapısökümüne tabi tutabilirim sorunu/udu. Böylelikle Batılı metni kendi tarihine, kendi sınırına geri göndermiş olacağım. Burada dikkat ederseniz birinci ve ikinci temel sorunla uğraşırken sadece hermenötik yani sadece yorumlama çabası içine girmiş oluyorum. Ama bir gün, gerçekliğe, gerçeklik nasıl tezahür ediyorsa öylece bakmaya ihtiyaç hissedeceğim. Gerçekliği yorumlamakla değil, *realiteyi* bir adaya veya adalara terk etmeden/hapsetmeden, gerçekliğin/realitenin bizatihi kendisiyle uğraşmam gerekecek. İster Batı’dan, isterse İslâm’dan geliyor olsun, realitenin yorumuyla değil, realitenin kendisiyle, bizzat yaşanan realiteyle doğrudan ilgilenmem, uğraşmam, bu realite üzerinde kafa yormam ve bir şeyler yapmam gerekecek. Filistin sorunu, Keşmir sorunu, baskıcı yönetimler, İnsan haklarının ihlali, İslam dünyasının parçalanması, parçalanmışlığı, (Batı’ya) bağımlılık, ekonomik durgunluk, cehalet. Bu sosyopolitik ve kültürel fenomenleri analiz ederek yeni bir metne dönüştürmem, böylelikle bu sorunları yeni bir düzleme taşıyarak, yepyeni/capcanlı bir gözle yeniden değerlendirmem gerekecek. Böylelikle yeni bir “decolonisation” (=sömürüden kurtulma) teorisi, bağımsızlık teorisi geliştirmem mümkün olabilecek. Eğer bunu yapmazsam, yani yeni bir metin geliştirmeyi denemeye girişmezsem, her daim sadece ve sadece hermenötik/yorum yapmakla uğraşıp duruyorum olacağım. Dolayısıyla sürekli olarak hermenötik yapmış ve kendimi İslâmî veya Batılı metnin arkasına gizleyerek, gerçeklerin üstüne bir tür perde germiş ve sonuçta “yeni bir metin” yaratamamış olacağım. Ben, benim kültürümün, “kitap kültürü”, kitaba dayalı bir kültür olduğuna alıştırmışım.

Kaplan: Peki, bu ikisi arasındaki fark ne; farklılık nerede ve nasıl tezahür ediyor burada,

Hanefi: Tam yerinde bir müdahalede bulundunuz. Güzel oldu bu. Buradaki fark şurada: Batı, Batı kül-

türü, kitaba dayalı değil de, doğaya, doğanın gerçekliğine dayalı, bilginin kaynağının doğa olduğunu kabul eden bir kültürlü gibi hareket ediyor. Ben de burada, tüm bilimlerin kökeni olan doğaya, doğa meselesine; ve topluma gelmek istiyorum. Yeni bir teori, yeni bir analiz ve yeni sistemler kurabilmek için buna ihtiyacım var. Eğer benim geçmişimden/geçmiş geleneğimden gelen metni ve Batı'dan transfer ettiğim ikinci bir metni yorumlamaktan başka bir şey yapmayacaksam, bu durumda yaptığım tek şey, yalnızca metinsel analiz yapmaktan ibaret olacak; metinsel analizin ötesine geçecek bir şey yapmış olmayacağım. Oysa bu durum, son derece acımasız, son derece tüketici (enerjimi, birikimimi, yaratıcılığımı ve çabamı tüketici), son derece çarpık bir durumdur. Peki, ben realiteyi, nasıl tezahür ediyorsa öylece -çıplak gerçekliği, naif gerçekliği, masum gerçekliğine zaman görebileceğim bu durumda? *Metinsel gerçekliği özgürleştirebilmem için, gerçekliği gözlerimle görmem, bilfiil yaşamam, hissetmem, gerçekliği insanlara (yaşamaları için insanlara) bırakmam, insanlarla birlikte, insanların arasında yaşamam ve başka bir metne dönüştürmem; romana, filme, öyküye, söyleme dönüştürmem gerekiyor. İşte ancak bundan sonra ve burada/bu şekilde kültürün devam edebilmesi (kendisini yeniden üretebilmesi) mümkün olabilir. Ben, işte tam burada, sadece kültürü (geleneksel İslâm kültürümüzü) yenileyen ve bir başka kültürü (Batı kültürünü) eleştirel bir muhasebeye tabi tutan bir kişi değilim; aynı zamanda kültürü çoğaltan, kültürün imkânlarını zenginleştiren, geliştiren ve üreten; böylelikle eski kültüre (geleneksel kültürümüze) ve Batı kültürüne yeni bir analiz ufukları ilave eden/yükleyen bir kişiyim, işte bunlar, geçmişin tekrarına, Batı'nın taklidine ve gerçekliği, yorum yapmaksızın terk etme girişimlerine karşı geliştirdiğim "düşünce sistemim" in üç temel hattını, esasını oluşturuyor.*

Kaplan: Burada, "selfreflective" (özdüşünümsel yani kendi üzerinde, yapıp ettikleri/miz üzerinde düşünmeyi) esas alan yeni bir proje mi öneriyorsunuz?

Hanefi: Belki.. Yapmaya çalıştığım ve önerdiğim şey belki biraz daha farklı bir şey gibi. Çünkü "self (kendi/benlik/kimlik) bu dünyadan, yaşadığımız hayattan bağımsız / kopuk değil. Çünkü ben dünyadayım, tarihteyim, toplumda yaşıyorum, zaman-mekânın içindeyim. self (benlik) dediğimiz şey, tek bir insan tarafından yapılmış, üretilmiş bir şey değil. O

yüzden benim burada yaptığım veya yapılmasını önerdiğim şey, saf (püre) felsefi bir egzersizden ibaret değil ve olamaz da. Buradaki "self, tarihsel bir selftir; belli bir tarihsel tecrübe sonrasında kurulmuş/oluşmuş bir selftir. Selfi, tarihsel bir "varlık" (being =oluş) olarak tasvir ve hikâye etmek. Yaptığım şey bu galiba. Her neyse. Burada kendimden daha fazla söz etmeyi anlamlı bulmuyorum. Bu kadarı yeterli olur sanıyorum.

İlk sorunuz, klasik geleneksel metni nasıl yenileyebilirim sorusu olduğu için, metinle (metni yorumlamakla) uğraşıyorum. İkinci temel sorunuz ise, Batılı metinle nasıl uğraşabilirim; metni Batılılaşmaktan nasıl kurtarabilirim, Batı'dan nasıl özgürleştirebilirim; Batılı metni nasıl yapısökümüne tabi tutabilirim sorunu/you.

Ayaklarınız Bağlı ise, Nasıl Uçabilirsiniz ki?

Kaplan: Yani.. Anlıyorum sizi.. Buradan dilersemiz "tarihsel self olarak adlandırdığınız şeyin bir örneğini / tecrübesini analiz etmenizi isteyeceğim. Sohbetimizi, çağdaş Arap dünyasındaki "turas" (kültürel miras) hareketi meselesine getirmek istiyorum. "Turas" hareketinin geleceğini nasıl görüyorsunuz? Sizde bu hareket, Müslüman toplumların düşünsel ve pratik sorunlarının anlamlandırılması ve hal yoluna konulması konusunda imajinatif şeyler öneriyor mu?

Hanefi: Geleceğin nasıl olacağını bilemiyorum henüz. Sorunuza şöyle cevap vermeye çalışayım: Herkes uçmak ister, tabii ki. Ama eğer ayaklarınız bağlıysa nasıl uçabilirsiniz ki! Gelecek, işte bu bağları çözmeye, ayaklarımızı özgürlüğüne kavuşturmayı bilenlerle irtibatlı ve onlara bağımlıdır. Geçmişten kurtulmaksızın, geçmişten nasıl kurtulacağımızı bilmeden hiç kimse gelecekte hiçbir şey ümit edemez ve bekleyemez. İstersen, meseleye tersinden, negatif olarak bakalım. Demek veya yapmak istediğim şey şu: İlerlemenin, geleceğimizin önündeki engelleri kaldırmak gerekiyor, her şeyden önce. Bir mesafe kat etmek, bir şeyler yapmak istediğinizde eğer birtakım engeller sizin ayağınızı bağlıyorsa, sizi şartlandırıyor, sizi bir yerde donduruyor ve durduruyorsa bu süreçte bir gelişme kaydedebilmeniz, gelecek için bir mesafe alabilmeniz hiçbir zaman mümkün olmaz. Ya da olsa olsa bir arpa boyu yol alabilirsiniz

ancak. Kısa bir uçuşla, sadece atlama/zıplama (jumping) ile yetinmek zorunda kalırsınız; çünkü ayaklarınız hâlâ bağlı olduğu için tam anlamıyla uçuş yapamazsınız. O halde burada yakıcı ve esaslı sorun şudur: Kendimi geçmişten, geçmişin bağlarından; atalarımı tekrarlamaktan ve taklit etmekten nasıl kurtarabilir veya özgürleştirebilirim? Ayrıca kendimi sürekli olarak Batı'dan gelen bilgiyi transfer etme bağından nasıl kurtarabilir ve özgürleştirebilirim? O halde, negatif bir yol izleyerek bir mesafe almaya çalışmam gerekir. Bu, bu konuda bir mesafe katedebilmenin ve geleceği elde edebilmenin gereklerini, önceliklerini yerine getirmem, gerçekleştirmem gerektiği anlamına gelir. Ki, bu da, kendimi geçmiş taklit etmekten ve (Batı'dan) bilgi transferi yapmaktan kurtarabilmemle mümkün olabilir. Batı,

Burada dikkat ederseniz birinci ve ikinci temel sorunla uğraşırken sadece hermenötik yani sadece yorumlama çabası içine girmiş oluyorum. Ama bir gün, gerçekliğe, gerçeklik nasıl tezahür ediyorsa öylece bakmaya ihtiyaç hissedeceğim. Gerçekliği yorumlamakla değil, realiteyi bir adaya veya adalara terk etmeden/hapsetmeden, gerçekliğin/realitenin bizatihi kendisiyle uğraşmam gerekecek.

Aristoteles'i, Kilise'yi, Skolastik (Ortaçağ'a ait) düşünceyi ve Batlamyus'u esaslı bir eleştiri ameliyesine tabi tuttukten sonra kendine özgü bir ilerleme yaşadı, gerçekleştirdi. İşte bu eleştiri ameliyesinden ve temeli temizledikten sonradır ki, binayı inşa etmeye başlayabiliyorsunuz. Ama şu ana kadar hâlâ temeli hazırlamakla; eski sistemleri, eski normları, eski mirasları yapı sökümüne tabi tutmakla meşgulüz. Ancak bu ameliyenin sonunda yeni bir şey inşa edebiliriz. Türkiye'deki sekülerizm deneyiminin ciddi problemleri de beraberinde getirmesinin ve işleminin nedenleri burada gizlidir. O halde, gelecek için yeni ile başedebilmem için, önce, geleneği yenilemem(iz) gerekiyor.

Sekülerizm, Sorunlarımızı Artırdı

Kaplan: Cabiri, Türkçeye çevrilen son kitabında, sekülerizmin Müslüman toplumların tecrübelerinin bir sonucu olarak geliştirilmediğini, bu yüzden sekülerizm sorununun müslüman toplumlar için sahte bir sorun olduğunu söylüyor. Ben, Cabiri'ye katılıyo-

rum. Çünkü sekülerizm denen fenomenin İslam dünyasında teorik olarak da, pratik olarak da bir tarihi, bir temeli, dolayısıyla bir karşılığı yoktur. Çünkü Müslüman toplumların İslâm'ın doğuşundan itibaren yaşadıkları şartlar, tecrübeler, tarihsel süreçler, Batı (Avrupa) toplumlarınıninkiyle karşılaştırılmayacak kadar farklı olmuştur. Ayrıca daha da önemlisi, İslâmî dünya tasavvuru Batılı dünya tasavvurundan bütünüyle farklı temellere, ilkelere, önermelere dayanıyor. Örneğin, her şeyden önce, İslâm, modern Batı kültürünün yaptığı gibi, bireysel/özel alan'la kamusal alanı birbirinden ayırmıyor ve din'i salt Allah'la kul arasında olup biten bir bireysel inanç meselesi olarak vaz'etmiyor ve dini, bireysel alana ve bireysel olana indirgemiyor ve hapsetmiyor. Durum bu kadar açık ve ortada iken İslâm dünyasında, özellikle de Türkiye özelinde ve örneğinde sekülerizmin bu kadar, adeta bir din gibi mutlaklaştırılmasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Dolayısıyla İslâm dünyasında zoraki ve yapay yöntemlerle hayata geçirilmeye çalışılan sekülerleştirme ve dolayısıyla İslâm'ı tıpkı Avrupa'da Hıristiyanlığa karşı yapıldığı gibi protestanlaştırma ve dini kamusal hayattan uzaklaştırarak bireysel alana hapsetme girişimlerini, politikalarını ve pratiklerini nasıl yorumluyorsunuz?

Hanefi: Evet... İsterseniz bu sorunuza cevaplamaya sekülerizm sözcüğünün ne anlama geldiğinden ve nasıl ortaya çıktığından başlamak istiyorum. Her şeyden önce, bu sekülerizm meselesi, Batı'ya özgü bir tartışmadır; 15 ve 16. yüzyıllarda Kilise ile Devlet arasındaki savaştan sonra ortaya çıkmıştır. Kilise, Devlet'e hâkim olmak istiyordu; Devlet de Kilise'ye hâkim olmak istiyordu. Sonunda, ne Kilise'nin Devlet'e, ne de Devlet'in Kilise'ye hâkim olamayacağına; dolayısıyla Kilise ile Devlet'in, Din ile Toplum'un birbirinden ayrılmasına; Din'in Tanrı ile insan arasında özel bir mesele olduğuna ve tüm bu tartışmaların sonucunda insan ile insan arasındaki ilişkileri düzenleyen kamusal bir alan'da toplumsal sözleşme yapılmasına karar verildi. Çünkü artık eski gelenek, bilimin, bilginin, toplumunun ve demokrasinin gelişmesinde kullanılabilecek, katkı yapabilecek durumda değildi. O yüzden Batı'da (Batı Avrupa'da) sekülerizm problemi bundan ötürü ortaya çıkmaya başladı. Aynı olmasa bile benzer şeyleri İslâm dünyasında biz de hissettik: Eski geleneğin tek-

rarlanamayacağını gördük. Peki ne yaptık? Şunu: Geleneği kendi içinden, kendi imkânlarıyla yenilemek yerine (ki, bu elbette ki belli bir zamana, çabaya, çalışma yapmaya ihtiyaç gerektiren bir şeydir); işin kolayına kaçtık, Batı sekülerizmini ithal etmeye kalkıştık. Oysa Batı sekülerizmi, kolaycı ve sahte bir çözümdü; yeni bir yorum değildi. O yüzden Batı sekülerizmini ithal etmeye kalkıştığımızda seküleristlerle muhafazakârlar arasında büyük bir kavga patlak verdi. Çünkü, sekülerizm, Batılı bir modeldi; bu modeli benimsediğiniz zaman Batıcı ve sömürgecilerle aynı safta yer almış oluyordunuz. Bu nedenle Batı'dan İslâm dünyasına sekülerizm modelini ithal etmek, beklenen/arzulanan sonucu vermedi; aksine fena halde geri tepti. Oysa, Batı'dan sekülerizm ithal etmek gibi neden kolaycı ve hazırlopçu bir çözüm yoluna başvurmamız gereksindi ki? Buna ihtiyacımız yoktu. Bu yanlış bir şeydi. Oysa bizim geleneğimiz, kendi içinden kendini yenileyebilecek kabiliyete, imkânlarla ve dinamizme sahip olan bir gelenektir. Sözügelisi, içtihad diye bir kurumumuz ve enstrümanımız vardı. İctihad, o devâsâ İslâm hukuk literatürünün, teorik ve pratik olarak üretilmesine kaynaklık etmiş bir kurum ve enstrümandı. İctihad yoluyla yeni yorumlar geliştirilebilir/di. İslâm, sanıldığından aksine son derece açık uçlu, yeni yorumlara her zaman açık olan ve yeni durumlara kolaylıkla itibak eden bir dindir. İslâm'ın Hıristiyanlık'ta olduğu gibi her şeyi tıkayan dogmaları, Kilise'si, ruhban sınıfı, her şeyi bitiren, donduran otoriteleri filan yoktur. Kendisini tarih boyunca olduğu gibi kendi içinden yenileyebilen bir dindir. Bunu, Mustafa Kemal'den önce Osmanlı'da gördük. Biliyorsunuz Osmanlı'da üç tür çözüm modeli geliştirilmişti. Osmanlı'yı korumaya dönük bir proje geliştiren *Osmanlıcılar* vardı; Jöntürklerden ve Mustafa Kemal'in de üyesi olduğu İttihat ve Terakkiciler'den oluşan *milliyetçiler* ve son olarak bir de Afganî'nin başını çektiğini söyleyebileceğimiz *İslamcı reformcular* vardı. Bunların hepsi, Osmanlı'yı içinden ve içerden yenilemeye ve Osmanlı'yı daha yenilikçi, daha endüstriyel ve daha rasyonel, daha demokratik ve daha özgür bir ülke haline getirmeye çalışmışlardı. Bunların hepsi de, genel olarak konuşmak gerekirse, Osmanlı'yı dışardan değil, içerden yenilemek istemişlerdi. Sonuçta başarılı olanlar Osmanlıcılar ve reformcu İslamcılar değil, Jöntürkler-İttihat ve Terakkiciler'in içinde yer alan Mustafa Kemal ve arkadaşları oldu. Ancak 70

küsur yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen Batı'dan adapte ve transfer edilen sekülerizmin, Türkiye'nin sorunlarını çözemediği ve çözemeyeceği anlaşıldı. Bu süre içinde Türkiye, Batılı bir güç olarak anlaşıldı. Bu süre içinde Türkiye, Batılı bir güç olarak kabul edilmeyi başaramadığı gibi, üstüne üstlük, ülke içinde hem aşırı sağ, hem de aşırı sol daha fazla güçlendi ve kök saldı. Ekonomi, hiç de iyi bir duruma getirilemedi.

Sekülerizm meselesi, Batı'ya özgü bir tartışmadır; 15 ve 16. yüzyıllarda Kilise ile Devlet arasındaki savaştan sonra ortaya çıkmıştır. Kilise, Devlet'e hâkim olmak istiyordu; Devlet de Kilise'ye hâkim olmak istiyordu. Sonunda, ne Kilise'nin Devlet'e, ne de Devlet'in Kilise'ye hâkim olamayacağına; dolayısıyla Kilise ile Devlet'in, Din ile Toplum'un birbirinden ayrılmasına; Din'in Tanrı ile insan arasında özel bir mesele olduğuna ve tüm bu tartışmaların sonucunda insan ile insan arasındaki ilişkileri düzenleyen kamusal bir alan'da toplumsal sözleşme yapılmasına karar verildi.

Türkiye, Laiklikte Değil, İslâmî Misyonunu Keşfederek Model Olmalı

Kaplan: Ama Türkiye'nin seküler elitleri, Türk laikliğini, İslâm dünyasına örnek bir model olarak sunuyorlar...

Hanefi: Bu kesinlikle yanlış bir şey. Seküler Türkiye hangi bakımlardan model olabilecek başarılı bir performans ortaya koyabildi ki? Türkiye, ne ekonomide başarılı olabilmıştır; zira büyük bir bütçe açığı ve borç batağına saplanmış durumdadır; ne de Türkiye kültürde başarılı olabilmıştır: Çünkü Türkiye'deki sekülerizm tecrübesi, laiklerle, geleneği korumaktan yana olan ve her geçen gün daha fazla toplumda kök salan, rağbet ve kabul gören muhafazakârlar arasında tehlikeli bir çatışma ve antagonizmanın (hasmane tavırların) zuhur etmesine yol açmıştır. Bu çatışma sonucunda Refah, Fazilet ve Saadet çizgisinin ne kadar güçlendiği herkesin malumu. Bence Türkiye hâlâ geç kalmış sayılmaz: Türkiye'nin önünde Türkiye'yi her bakımdan güçlendirecek, önceden olduğu gibi gelecekte de en azından

bölge ülkeleri arasındaki konumunu pekiştirecek en makul seçenek şu: Türkiye İslâmî-Osmanlı geleneğini ve tecrübesini esas alarak kendisini yenileyebilir. Türkiye'nin kendisini yenileyebilmesi için ille de Batı'dan modern projeler ithal etmesi gerekmiyor. Kendi tecrübelerinden yola çıkarak, içerden daha iyi bir yenileşme modeli geliştirebilir Türkiye. İslam dünyasında İslâmî geleneği koruyarak yenileşmeyi başarmış örnekler var. Mesela Malezya buna iyi bir örnektir. Malezya, İslâm'ı hem kendi millî kimliğinin, hem millî bütünlüğünün, hem de modernleşmesinin temel kaynağı olarak görmeyi ve harekete geçirmeyi başarmıştır.

Aynı olmasa bile benzer şeyleri İslâm dünyasında biz de hissettik: Eski geleneğin tekrarlanamayacağını gördük. Peki ne yaptık? Şunu: Geleneği kendi içinden, kendi imkânlarıyla yenilemek yerine şin kolayına kaçtık, Batı sekülerizmini ithal etmeye kalkıştık. Oysa Batı sekülerizmi, kolaycı ve sahte bir çözümdü; seküleristlerle muhafazakârlar arasında büyük bir kavga patlak verdi. Çünkü, sekülerizm, Batılı bir modeldi; bu modeli benimsediğiniz zaman Batıcı ve sömürgecilerle aynı safta yer almış oluyordunuz.

Kaplan: İslâm'ın çağımızda bir müslüman ülkenin hem ulusal kimliğinin, hem ulusal bütünlüğünün, hem de modernleşmesinin temel kaynağı, çağdaş müslüman bir toplumun kurucu iradesi ve ortak aklı olabileceğini söylemeniz bana ilginç geldi. Bu konuda böyle bir şeyi başarmış başka Müslüman ülkeler var mı sizce?

Hanefi: Tabii ki var. Mesela Endonezya, mesela İran İslâm Cumhuriyeti. Öte yandan Orta Asya'daki bazı Türkî Cumhuriyetler'deki arayışları ve yine mesela Sudan'daki tecrübeyi bence hafife almayın. Burada izlenen ve izlenmesi gereken yöntem hiç de öyle hayata geçirilmesi zor bir yöntem değil. İslâmî geleneğinizi koruyarak, bu geleneği kendi içinden yenilemenin yollarını araştıracaksınız. Oysa bugünün ihtiyaçlarını geçmişte tekrarlayarak örneğin İmam Şafî'nin, İmam Ebû Hanîfe'nin söylediklerini tekrarlayarak, bugüne getirmeye kalkışarak karşılayamazsınız. Öte yandan yenileşme veya çağdaş-

laşma modelini Batı'dan transfer etmeye kalkışmak da aynı şekilde yanlıştır. Çünkü ikisinin dayandığı zihniyet yapısı aynıdır: Her iki durumda da, başka bir zamanda, başka şartlarda ve o zamanın ve o şartların ihtiyaçlarına göre geliştirilmiş modelleri tekrarlamaktan, transfer etmekten başka yeni bir şey yapmış olmuyorsunuz. Dolayısıyla her ikisinin zihniyeti de ortaktır, aynıdır: Taklit/çilik zihniyeti. Aralarındaki tek fark, modelleri transfer ettikleri "yer"lerdir. Biri, "eski" atalarını; diğeri ise "yeni ataları" (yani Batılıları) taklit ediyor.

Kaplan: Aslında geliştirdikleri birbirlerine karşıt tavırlarla birbirlerini provoke ederek birbirlerini meşrulaştırıyor ve aynı zihniyeti yeniden üretmiş oluyorlar.

Hanefi: Dolayısıyla sadece taklitçilik yaptıkları için, hiçbir zaman kendi yaratıcılıklarını gösteremiyor ve geliştiremiyorlar. Türkiye'nin de, kısmen de olsa İslâm dünyasının da önündeki en öncelikli sorun, İslâmî geleneği koruyarak yenileyebilmek, dolayısıyla taklitçilik zihniyetine son verebilmek sorudur. Elbette ki, önümüzde tarihsel bir değişim, yenilenme çabası vardır ve tarihsel değişim, çok zor bir iştir. Belli bir zamanı, tecrübeyi, yoğun bir çabayı ve çalışma yapmayı gerektiren zorlu bir iştir bu. Çünkü "ihtiyaçlarınıza göre kendinizi nasıl yeniden inşa edeceksiniz?" gibi esaslî bir problemle karşı karşıyasınız. Ama en berbat, en ürkütücü, en tüketici şey, taklitçiliktir.

Türkiye, Nereye Ait Olduğunu Bilmiyor

Kaplan: Taklitçilik, aslında, sizin, köklü bir ontolojik evsizlik ve ontolojik güvensizlik (anlam, yön ve kimlik kaybı) sorunu yaşadığınız anlamına gelir...

Hanefi: Ki, bu sorun, gençler arasında, örneğin Türkiye'deki genç kuşak arasında ve genel olarak Türkiye'nin tümünde çok derin bir şekilde yaşanmaktadır. O yüzden Türkler, kim olduklarını ve Türkiye'nin tam anlamıyla nereye ait olduklarını bilmiyorlar. Türkiye, Avrupa'nın bir parçası mı, yoksa İslâm Dünyası'nın bir parçası mı, buna karar verebilmiş değiller. Bir bocalama, kararsızlık ve kimliksizlik sorunu yaşıyorlar. İslâm dünyası ise Türkiye'nin ABD'ye bağımlılığından; Irak'ı vuracak ve İran'ı tehdit edecek kadar ABD'ye bağımlı politikalar izlemesinden ve İsrail'le garip ilişkiler içine girmesin-

den, ortak askerî tatbikatlar yapmasından üzüntü duyuyorlar. Sonuçta, Türkiye, ruhunu kaybetmiş durumda. Bedenini kaybetmiş durumda; tarihini, geçmişini kaybetmiş durumda. Bence Türk gençlerinin önünde çok büyük bir sorun var: Kimliklerini, ne olduklarını, nereden gelip nereye gittiklerini yeniden düşünmek zorundalar. Ben de Türklerin yerinde olsaydım, İngilizlerin, Yunanlıların İstanbul'a kadar geldikleri Anadolu'da neredeyse Ankara'ya kadar dayandıkları bir sırada, herkes gibi, Mustafa Kemal'in etrafında halkanırdım. Ama 2000'li yıllara gelindiğinde, görüyorum ki, ne Avrupalı'yım, ne de Müslümanım. Böyle şey olmaz. Artık sormaktan kaçındığınızı zannettiğim o temel soruyu sormak zorundasınız: Kimim ben? Eski atalarımı da, yeni atalarımı da taklit etmeyi bir tarafa bırakarak, kendi modelimi, daha yaratıcı olan kendime özgü modelimi nasıl geliştirebilirim?

Kaplan: Peki, benzer bir tecrübenin, benzer bir kültürel şizofreninin, yön yitiminin İslam dünyasının başka yerlerinde de yaşandığını düşünüyor musunuz?

Hanefi: Kısmen. Mesela Tunus, Türk laikliğine benzer bir şey yapmaya çalışmıştı. Ancak Tunus rejimi, İslâmî hareketten kendisine bir rakip (competitor) olarak gördüğü için korkmuş ve böyle bir şeyi denemek istemişti.

Kaplan: Ne için ve nasıl bir rakip?

Hanefi: Şöyle açıklayayım: Tunus rejimi, ülkeyi modernleştirmek istiyordu. Fakat Tunus laikliğiyle yarışan, ona rakip olanlar, İslâmî hareketti; başında Raşid el-Gannûşî'nin bulunduğu Nahda ("Rönesans" / Yeniden Doğuş) Partisi. Tunus rejimi, Nahda hareketine, İslâm'a karşı olduğu için değil, serbest seçimler yapıldığında Nahda'nın iktidarı ele geçirebileceğinden korktuğu için karşıydı.

Kaplan: Tıpkı Cezayir'de olduğu gibi.

Hanefi: Evet.. Aynen Cezayir'de olduğu gibi. Ancak Cezayir'de, Sekülerizmi temsil eden Devlet ile İslamcı fundamentalizmi temsil eden FIS arasındaki çatışma halen sürüyor. Mısır'da laiklerle İslamcılar arasında bir gerilim var. Libya'da da, Fas'ta da, Ürdün'de de, Suriye'de de, Lübnan'da da, Kuveyt'te de, Yemen'de de bu gerilim aynen yaşanıyor. Bunların bir kısmı aslında görece de olsa çoğulcu toplum-

lardır. İslâmî hareketlerin legal / meşru olarak kabul edildiği; seçimlere katılabildikleri bir ortam vardır. Bu hareketler seçimleri kazanabilirler de, kaybedebilirler de. Elbette ki, bu çoğulculuk çok daha iyi ve barışçı bir ortam oluşturuyor. Laikler de, İslamcılar da, Marksistler, Maoocular gibi aşırı sol hareketler de partileşmiş durumdadırlar ve bunların hepsi de seçimlere katılırlar. Elbette ki bu ülkelerin bazılarında seçimlerin ne kadar hilesiz ve demokratik bir şekilde yapıldığı tartışmalıdır. Bunların hepsi de kendi gündemlerini, programlarını kamuoyunda tartışırlar. Önemli olan, ortak hedeflerin belirlenebilmesi ve bu hedeflerde herkesimin birleşebilmesidir.

Seçenek şu: Türkiye İslâmî-Osmanlı geleneğini ve tecrübesini esas alarak kendisini yenileyebilir. Türkiye'nin kendisini yenileyebilmesi için ille de Batı'dan modern projeler ithal etmesi gerekmiyor. Kendi tecrübelerinden yola çıkarak, içerden daha iyi bir yenileşme modeli geliştirebilir.

Türkiye'nin Tarihi ve Kültürü İle Bağlarını Koparması Çok Tehlikeli

Kaplan: Her şeye rağmen farklı kesimler, partiler ve hareketler arasında diyalog, diyalojik bir konuşma var, diyorsunuz.

Hanefi: Kesinlikle. Siyasi sistemlerde ciddi problemler olmasına rağmen canlı bir diyalog ortamı var. Medeniyetlerarası diyalog, buluşma zirvesinin yapıldığı Türkiye'nin kendisiyle, kendi tarihi ve kültürüyle diyalogunu ve bağlarını yitirmiş olması, bence çok trajik, anlaşılmaz ve sonuçları bakımından tehlikeli bir durumdur. Diğer kültürlerle, öteki ile diyalogtan sözediyoruz; ama kendi ülkemizle, kendi kültürümüzle, kendi ruhumuzla, kendi bedenimizle, kendi aramızda diyalogtan eser yok. İster sekülerler, isterse İslamcılar olsun, aynı mentaliteye sahipler: Tek adam, tek fikir, tek dogma. Tek parti. Monolitik Yapılar vesaire. Bu ne çelişki böyle! Önce kendi içimizde, kendi aramızda, kendi kültürümüzle diyalog gerçekleştirelim, çoğulculuğu hakim kılalım ki, ondan sonra başka kültürlerle, başkalarıyla diyalogtan sözedebilelim; başka kültürlerle diyalogtan sözetmemizin bir anlamı olsun.

Herkes/im Kendisini Mutlak Kurtarıcı Olarak Görüyor

Kaplan: Peki, bu kendi ruhuyla, kültürüyle, toplu-muyla diyalog kuramamanın nedenleri sizce kültürel, felsefi temellere, farklılıklara mı dayanıyor; yoksa daha pratik, daha siyâsî nedenleri ve gerekçeleri mi var bu kopukluğun, diyalogsuzluğun ve gerilimlerin?

Dolayısıyla her ikisinin zihniyeti de ortakır, aynıdır: Taklit/çilik zihniyeti. Aralarındaki tek fark, modelleri transfer ettikleri "yer"lerdir. Biri, "eski" atalarını; diğeri ise "yeni ataları"nı (yani Batılıları) taklit ediyor.

Hanefi: İlk bakışta felsefi, kültürel nedenlere dayanıyormuş gibi görünebilir ama gerçekte bütün mesele siyâsî. Yani iktidar mücadelesi. İktidarı kaptırmama kavgası. Herkes, her grup, her akım, ülkeyi bizzat kendisi yönetmek için mücadele veriyor. Laikler, ülkeyi kendi başlarına yönetmek istiyorlar. İslamcılar da yine öyle. Her kesim, kendisini kurtarıcı, Mehdi olarak görüyor. Neden bütün kesimler arasında bir koalisyon, bir konsensüs, bir harmoni arayışı içinde olmuyoruz ki? Böyle bir şeyin kime ne zararı olabilir ki? Oysa batan bir gemiyi kimse kurtaramaz. Bir yandan anlamsız bir kavgaya tutuşacaksınız, öte yandan da batan geminin denizde yol alabileceğini düşüneceksiniz. Böyle şey olur mu? Herkes kendince bir katkıda bulunursa gemi batmaktan işte o zaman kurtulabilir ancak. Ne laikler, ne İslamcılar, ne Marksistler, ne liberaller ve ne de milliyetçiler tek başına batan gemiyi kurtaramazlar. Neden ortak hedefler belirleyemeyelim ki? Neden diyaloga dayalı bir ortam oluşturamayalım ki? Türkiye'nin ekonomisinin düzlüğe çıkarılması veya Irak'a uygulanan ambargonun durdurulması veya Filistin'i özgürleştirebilmek, yoksulluk sorununu halledilebilmek için diyaloga ihtiyacımız var. Bizim geleneğimizde çok ünlü olan ama tarihsel olarak otantik olmadığını bildiğimiz uydurma bir hadis vardır: "Ümmetim, 73 üç fırkaya bölünecek ve bunlardan sadece bir fırka kurtuluşa erecek". Peygamberimiz böyle bir şey söyleyebilir mi hiç! Düşünsenize 72 kişi, 72 âlim ve 72 profesör yanılıyor olacak, bunlardan sadece bir tanesi doğruyu bulmuş olacak. Böyle şey olur mu? Ben buna otorite ideolojisi diyorum. Oysa bizim diyalog ideolojisine, çoğulculuk ideolojisi ihtiyacımız var. Ancak diyalog veya çoğulculuk ideolojisiyle arayışlar, denemeler, ortak ko-

nuşmalar, konsensuslar gerçekleştirebilmemiz mümkün olabilir; tabii ki, hiçbir kesimin mutlak/nihâî doğruya kendisinin, kendi yaklaşımının sahip olduğunu iddia etmeye kalkışmaması şartıyla. Hiç kimse hakikati tam olarak bilemez; içinde bulunduğu insanî duruma bakarak sadece tasvir etmeye çalışabilir.

Kaplan: Ama artık "ideoloji'nin sonu"ndan söz etmiyoruz muyuz?

Hanefi: Hayır. "İdeolojinin sonu" iddiası bence bir mit/masal. Artık bugün teknoloji, bir ideoloji haline gelmiştir; ekonomi ideoloji haline gelmiştir. "İdeolojinin sonu" tartışmasında, kastedilen şey sosyalizm ve kapitalizmdi; bunların kendilerini yeniden üretip üretemeyecekleri, çağımızın sorunlarına cevap üretip üretemeyecekleri sorunu. Ama "yedek (substitutv) ideolojiler" de var. Sözgelışı, iletişim devrimi, teknoloji bu tür yeni ideolojilerdir.

Batı ile İslâm Dünyası, İki Ayrı Zaman'da Yaşıyor

Kaplan: Ama burada önemli bir noktayı atlamış olmuyor musunuz: İdeolojiler, bilinç vesaire, modernliğe özgü durumları; tıpkı bireysellik, ulus-devlet kavramları gibi modern paradigmaya ait, modernite paradigmasının ürünü olan kavramlar veya durumlardır. Modernite paradigmasının çökmesi veya en azından çağımızın sorunlarını açıklayamayacak kadar problem(atik)leşmesi, bir gerçek değil mi? İdeoloji de bundan nasibini almıyor mu?

Hanefi: Bence bu söyledikleriniz kendinize ait şeyler değil. Başkalarının, Batılıların yaşadıkları ve tartıştıkları şeyler.

Kaplan: Ama modernlik paradigmasında tartışılması gereken bir problem yok mu? En azından modern paradigmanın evrenselleştirilmeye çalışıldığından söz etmeyecek miyiz? Modernliğin ürünü olan ve sadece Batılılara değil, örneğin tüm dünyalılara, özellikle de müslüman toplumlara büyük bedeller ödeten sekülerlik, hayatın, insanın ve her şeyin parçalanması, atomize olması, anlamsızlaşması gibi problemleri gözardı mı edeceğiz?

Hanefi: Bu problemler nerede yaşanıyor? Gökyüzünde mi? Gökyüzünde bir problem yok. Nerede bu problemler? Türkiye'de mi? Mısır'da mı? İran'da mı? Malezya'da mı? Batı'da mı? Evet nerede bu problemler?

Kaplan: Bence hem Batı'da, hem de İslâm dünyasında bu problemler farklı şekillerde de olsa yaşanıyor. Üstelik postmodern söylemlerin küreselleştirilmesiyle birlikte yepyeni boyutlar kazanıyor bu problemler. Örneğin, "anything goes/Her şey mubah" anlayışı, göreciliği, postmodern duyarsızlıkları tüm küre sathına yayıyor. Bunlar fiilen yaşadığımız gerçekler değil mi?

Hanefi: Hangi ve neredeki postmodernlikten bahsediyorsunuz ki siz? Eğer postmodernlikten konuşuyorsanız, tarihten konuşuyorsunuz, sözediyorsunuz demektir. O halde soru şu: Hangi tarih'ten, kimin tarihinden sözediyorsunuz? Benim tarihimden mi? Hiç zannetmiyorum. Ben (yani bütün müslüman toplumlar) modern-öncesi dönemde veya konumdayım. Ben modernleşme mücadelesi veriyorum. Elbette ki, kendi modernleşmemden, içerden, kendi iç dinamiklerimizle ve imkânlarımızla gerçekleştirmek zorunda olduğumuz yenileşme mücadelesinden sözediyorum burada. Eğer postmodernizm'den sözediyorsanız, bu durumda, sadece Batı'dan sözetmiş oluyorsunuz. Batılı bir evre, bir tecrübe bu. Bizim yaşadığımız veya ürettiğimiz bir evre veya tecrübe değil. Batı, postmodern evrede şu an. Kendi modernliğini tahrip ediyor; darmadağın ediyor. O halde Batı ile biz iki ayrı dünyada, iki ayrı tarihsel *moment* (ân)da, iki ayrı evre'de yaşıyoruz. Bu realiteyi gözardı edersek, dünyayı tek bir tarihsel gelişme, oluşum çizgisine koyarsak, o zaman anakronik bir duruma düşmüş oluruz. Çünkü herkes kendi tarihsel zamanında, kendi tarihsel tecrübesini yaşıyor. Mesele Ruanda postmodern dönemdeki yaşıyor/

Kaplan: Elbette ki, değil; ama biraz şaka yapar gibi görünüyor olsalar da bazı sosyal teorisyenler, postmodernliğin, aynı zamanda premodernlik (modern-öncesi) durum olduğunu da söylüyorlar..

Hanefi: Ben bunu, kesinlikle bir şaka olarak alabilirim ancak. Çünkü postmodernizm; norm'a, akla, hukuka, fikre, metoda, sistem teorisine dayanan her şeyin sona ermesi ve sona erdirilmesi anlamına geliyor. Dünya'nın parçalanması, yıkılması; herşeye sıfır noktasından başlamak; hiçbir şeyin hiçbir şeyle ilişkisinin olmadığı big bang teorisi vesaire.. Tüm bunlar, aslında, sona erme, bitme hâlinin işaretleridir; yeni bir başlangıcın değil. Oysa biz rasyonel bir dünya (kurmak), sistematik doğa, toplumsal sözleşme, aklın tesisi için mücadele veriyoruz. Batı, kendi

modern zamanının sonuna geldi; ben ise kendi modern zamanımın başlangıcındayım. Batı, kendi tarihinin sonuna geldi; ben ise kendi tarihimin başlangıcındayım.

Kaplan: "Kendi zamanımın / tarihimin başlangıcındayım" derken ne demek istediğinizi biraz somutlaştırarak açabilir misiniz?

Hanefi: Kendi geleneğimi yenilemeye çalışarak; İslâm Ummeti'nin toparlanmasına çaba göstererek tarihi ben yapıyorum artık. Şu an bir tür Martin Luther gibiyim ve kendi tarihimi şekillendirmeye başlamış durumdayım.

Diğer kültürlerle, öteki ile diyalogtan sözediyoruz; ama kendi ülkemizle, kendi kültürümüzle, kendi ruhumuzla, kendi bedenimizle, kendi aramızda diyalogtan eser yok. İster sekülerler, isterse İslamcılar olsun, aynı mentaliteye sahipler.

Kaplan: "Martin Luther gibiyim" demekle ne demek istiyorsunuz?

Hanefi: Şunu elbette ki: Kendi "reformasyon"umu yapıyorum. "Benim Roma Katoliklerim"e karşı; kutsal metinlerin yorumunu kendi monopollerine (tekellerine) alan otoriteme karşı mücadele veriyorum. Tıpkı Martin Luther'in Hıristiyanın (yorum-YK) özgürlüğünü savunması gibi "ben" de, Müslüman'ın (yorum-YK) özgürlüğünü savunuyorum.

Kaplan: Bu anlatımınız ve anlattıklarınız metaforik bir anlam ifade ediyor herhalde. Yanılıyor muyum?

Hanefi: Tabii ki, metaforik bir anlam ifade ediyor.

Türkiye, Ruhunu, Kimliğini ve Benliğini Yoketmeye Çalışıyor!

Kaplan: Buradan aydın sorununa geçmek istiyorum. Spesifik olarak Türkiye'de tuhaf bir görünüm arzeden ve bence sadece Türkiye'ye özgü olan aydın sorununa. Batı'da da, İslam dünyasında da benzerini görmediğim bir aydın tipi var Türkiye'de. Türkiye'deki aydınlar (büyük ölçüde sekülerlerden veya solsekülerlerden oluşan Türk aydınları) bu toplumun tarihine, kültürüne, düşüncesine hiç ilgi duymadılar; hep olumsuzlayıcı bir şekilde yakalaşageldiler. Oryantalist bir gözle baktılar bu ülkenin her şeyine. O yüzden tarihsiz, hafızasız, derinliksizler. Ben böyle

bir aydın tipini ne Batı'da, ne de İslâm dünyasında görmedim. O yüzden her entelektüel kesim, kendilerine ait gettolar oluşturmuş durumda ve hiçbir kesim, diğerinin dünyasından, tartışmalarından haberdar değil; ilgi de duymuyor. Türkiye'de entelektüellerin ortak bir aklı yok. O yüzden pek çok Türkiye (tasarımı ve gerçeği) var ve bunların hiçbiri arasında bir geçişkenlik, irtibat yok. Böyle bir aydın tipi başka yerde var mı sizce?

"İdeolojinin sonu" iddiası bence bir mit/masal. Artık bugün teknoloji, bir ideoloji haline gelmiştir; ekonomi ideoloji haline gelmiştir. "İdeolojinin sonu" tartışmasında, kastedilen şey sosyalizm ve kapitalizmdi; bunların kendilerini yeniden üretip üretemeyecekleri, çağımızın sorunlarına cevap üretip üretemeyecekleri sorunuydu.

Hanefi: Kuşkusuz bu sadece Türkiye'ye özgü bir durum. Ben de buna sık sık tanık oldum. Ve şaşır-dım, doğrusu. Bunun en temel nedeni 1923'ten itibaren Türkiye'nin yaşadığı kültürel kopuş deneyimidir. Türkiye, bir modelden diğerine, birdenbire, çok âni bir şekilde geçti. O yüzden Türkiye'de ciddi bir kültürel kopma, kültürel ikilik var. Bir yanda seküler, Batılı modelden yana olanlar; öte yanda ise Türk kimliğini, İslâmî geleneği yaşatarak korumak isteyenler var. Belki de 1920'lerin, 1930'ların özel şartları nedeniyle benimsenen Batılı model, belli bir süre başarılı oldu. Bir ulus devleti doğdu; Yunanlılar sürüldü; güçlü bir sanayileşme süreci başlatıldı; iyi üniversiteler kuruldu. Ancak sonuçta gelinen noktaya baktığımızda Batılı modelin başarılı olduğunu söyleyebilmek biraz zordur. Örneğin, Türkiye'de birleştirici, bütünleştirici güçlü, millî bir kültür kalmadı; böyle bir kültür de icat edilemedi. Şu an Türkiye'nin kültürel haritası oldukça parçalı bir görünüm arz ediyor.

Türkiye, İslâmî Geleneği ve Hafızasını Sıfırlayarak Bir Yere Gidemez

Kaplan: Çok sayıda Türkiye var aslında...

Hanefi: Evet.. Çok sayıda Türkiye var gerçekten. O yüzden, kanımca, Türkiye'nin önünde acilen çözüm bekleyen en hayati sorun, Türkiye'yi kimin birleştire-

rebileceği, bütünleştirebileceği sorundur. Burada devletten sözlemiyorum; kültürden sözlemiyorum. Devletler, kültürlere dayalı olarak varolurlar. Güçlü kültürleri, kültürel kaynakları, dayanakları olmayan devletler ne varlıklarını sürdürebilirler; ne de toplumu bütünleştirebilirler. Türkiye'de şu an tıpkı Cezayir'dekine benzer bir durum var. Şu an iki Cezayir var; iktidarı ellerine geçirebilmek için birbirleriyle kıyasıya yarışıyor, rekabet ve mücadele ediyorlar. Benim geliştirdiğim ve sohbetimizin başından bu yana açıklamaya çalıştığım "Üçüncü Yol" kavram-sallaştırması, çağdaş müslüman toplumların sorunlarının çözümünde bir işe yarayabilir. Türkiye'nin de, diğer müslüman ülkelerin de eski'yi de, Batı'yı da taklit etmeleri son kertede sorunları çözmez; iyice içinden çıkılmaz hale getirir. Bence izlenecek, üzerinde kafa yorulacak en tutarlı yol, geleneği yenilemenin yollarını araştırmaktır. Kendi modernleşmemizi İslâmî geleneğin içinde aramaktır. Örneğin bugün karşılaştığımız sorunlara, İslâmî geleneğin içinde çare olabilecek unsurları keşfetmeli ve buradan yola çıkarak bir yenileşme projesi geliştirmeliyiz. Türkiye sekülerizmle İslâmî gelenek arasındaki çatışmayı aşmalı; bunun için de bu tür bir yola başvurarak, bütün ülkeyi ve toplumu birleştirecek, bütünleştirecek, aynı hedefe doğru sürükleyecek "aydınlanmış bir İslâm"m, "modern bir İslâm"ın etrafında halkalanmalı. Böyle bir İslâm anlayışında sekülerler aradıklarını ve buna ilâveten de bütünleştirici bir Kimlik bulabilirler. Aynı şekilde muhafazakârlar / gelenekçiler de aradıklarını ve buna ilâveten de Yenileşme Hamlesi'ni bulabilirler. Böyle bir "modern İslâm" arayışı içinde olmalı. Böyle olunca İslâm, Türkiye'nin büyük millî hamleler, projeler ve hedefler geliştirmesinde ve bunları hayata geçirmesinde temel vasıta, temel itici güç görevi üstlenecektir. Türkiye, İslâmî geleneğinden koparak değil; aksine bu geleneğin dışından, Batı'dan transfer ettiği modellerle değil, bu geleneği, kendi kültürü içinden kendisini yenileyerek büyük hamleler yapabilir; büyük millî hedeflerini ve iddialarını sürdürebilir. Bence Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu şey bu. Türkiye, ne istiyor? İlerlemek mi? Sanayileşmek mi? Modernleşmek mi? Bunların hepsine İslâmî geleneği yenileyerek ulaşabilir.

Türkiye'nin Birleştirici Bir Ruha ve Akla ihtiyacı Var

Kaplan: Ama Türkiye'deki elitlerin böyle bir sorunları bile yok ki. 28 Şubat postmodern darbesiyle birlikte iyice belirginleşen resmî söylem, İslâm'ı temsil eden bütün simgeleri ve söylemleri kamusal hayatı uzaklaştırmayı; yani İslâmî geleneğiyle neredeyse tüm bağlantılarını sıfırlamayı temel stratejik konsept olarak belirledi. Hâlâ Batı'dan, özellikle Fransız tecrübesinden ithal edilen iptidaî laiklik anlayışı, Türkiye'nin kurucu akli olarak dayatılıyor. Oysa yapılanların hiçbiri, Türkiye'nin kültürel, tarihsel ve toplumsal derinliğiyle örtüşmüyor. Üstüne üstlük seküler elitlerle toplum arasındaki uçurumu, yabancılaşmayı ve antagonizmayı artırıyor, pekiştiriyor.

Hanefi: Bence bu Türkiye için hiç de sağlıklı bir şey değil. Türkiye'nin üzerinde kafa yorması gereken şey şu: Türkiye'nin ruhu parçalanmış durumda. O yüzden, "Türkiye'nin tek bir ruh'a sahip olması mümkün mü?" sorusunu sormalı ve bunun cevabını araştırmalı. Bu tek ve bütünleştirici ruh, hem İslâmî geleneğin / Kimliğin, hem de modernleşmenin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir ruh olmalı. Türkiye, dışardan çok parçalı bir görünüm arz ediyor. O yüzden Türkiye'nin bütünüyle millî ve bütünleştirici bir ruha acilen ihtiyacı var. Zaman zaman katıldığım konferanslarda Türkiye'den katılan seküler Türk meslektaşlarımla ilginç diyaloglar yaşıyoruz. Ben "biz" diye söze başladığımda, bu arkadaşlar bana "beyefendi, ne demek BİZ?" diye sık sık itiraz ederler. Tabii ben buna çok şaşırıyorum. Anlaşılan o ki seküler Türkler, kendilerini ait hissettikleri bir gelecekte yoksunlar ve bundan da pek rahatsız değiller. Oysa BİZ, müslümanız, belli, güçlü ve zengin bir geleceğe mensubuz. Belli bir mekânı (kültürel, tarihsel, İslâmî bir mekânı) ortaklaşa olarak paylaşmaktayız. Ama o, hiçbir şeye ait değil. Bir "Biz" ile özdeşleşmeyi reddediyor. Bir "BİZ"i yok, düşünebiliyor musunuz! Bu, olacak bir şey midir? "BİZ", reddedilecek bir şey midir? "BİZ"i reddetmek, akıl kârı bir iş midir?

Kaplan: Kendisi değil. Kimliği yok aslında.

Hanefi: İki arada bir derede aslında. Birey/ci. Akılcı. Seküler. Kendisini bir şeye veya bir yere ait hissetmiyor.

Kaplan: Türkiye'de "akıl tutulması" olarak adlandırılacak bir fenomen yaşıyoruz. "Zihinsizleştiril-

miş", "içeriksizleştirilmiş" bir "zihin" var Türkiye'de. Bu bütün kesimlerde az çok gözlenen bir problem. Ama sırtacak şekilde daha çok seküler elitlerde ve okumuş yazmışlarda gözleniyor bu problem. O yüzden kendisini, müsümanlığa da, geleneğe de, Türk toplumunun tarihine de, kültürüne de ait hissetmiyor.

Eğer postmodernlikten konuşuyorsanız, tarihten konuşuyorsunuz, sözediyorsunuz demektir. O halde soru şu: Hangi tarih'ten, kimin tarihinden sözediyorsunuz? Benim tarihimden mi? Hiç zannetmiyorum. Ben (yani bütün müslüman toplumlar) modern-öncesi dönemde veya konumdayım. Eğer postmodernizm'den sözediyorsanız, bu durumda, sadece Batı'dan sözetmiş oluyorsunuz.

Hanefi: Çünkü kendisini "BİZ" olarak adlandırdığımız şeye, Ummet'e ait ve bağlı hissetmiyor. Bir tarihsel ve kültürel hafızası yok. Oysa tarihsel ve kültürel hafızaya sahip olmak yanlış ve zararlı bir şey değildir ki! Çünkü ancak her zaman hafızaya sahip olduğunuz zaman bugüne kadar neler yapıldığını gözden geçirebilirsiniz.

Batılı Aklın Ekseninde "Güç" Var

Kaplan: Ben Türkiye'ye özgü bir akıl tutulması probleminden sözettim ama felsefi / düşünsel anlamda asıl akıl tutulması fenomeni ve tartışması Batı'da yaşanıyor. Siz tüm bu tartışmaları nasıl yorumluyorsunuz, merak ediyorum doğrusu. Sizden, "Batılı aklın eleştirisi"ni yapmanızı istesem, neler söylemek istersiniz?

Hanefi: Batı, Descartes ve Kant'a yeteri kadar "doyduğunu" anladı. Batı, artık, gerçekliğin, çok daha karmaşık (kompleks) olduğunu farketti. Matematik'te aklın hâlâ işe yaradığını kabul ediyor; ama hayatın matematik olmadığını artık kabul edemeyeceğini görmüş durumda. Varoluşçular, Derrida, Lyotard ve diğer postmodern düşünürler akli yıktılar, tahrip ettiler. Tabii aklın yıkılması sürecini Nietzsche başlattı. Nietzsche, akli, norm'u ve hikmetin sembolü Apollo'yu yerle bir etti. Kas kuvvetini, güçlü orduları, iktidarı, gücü sembolize eden Dionysos'u aramaya koyuldu. Gelinek nokta veya elde edilen sonuç ne? Şu: Tek bir güç, yani ABD, istediği ye-

ri işgal ediyor, istediği yeri bombalıyor, istediği yeri yakıp yıkıyor, dünyaya tehditler savuruyor (gülüşmeler)... Artık akıl diye bir şey kalmadı. Aklın, özgürlüğün sembolü olan Özgürlük Anıtı ve ABD yok artık. Buradan gelmek istediğim nokta şu: Dünya tarihinde farklı tarihsel serüvenler, yolculuklar vardır. Şu an Batı, kendine özgü bir serüven yaşıyor. İslam dünyası da kendine özgü, farklı bir tarihsel tecrübe yaşıyor. Biz müslümanlar olarak, "bizim tarihsel serüvenimiz, yolculuğumuz ne?", "hangi tarihsel evrede yaşıyoruz?" diye sormak zorundayız. İbn Haldun,

Türkiye'nin önünde acilen çözüm bekleyen en hayati sorun, Türkiye'yi kimin birleştirebileceği, bütünleştirebileceği sorundur. Burada devletten söz etmiyorum; kültürden söz ediyorum. Bence izlenecek, üzerinde kafa yorulacak en tutarlı yol, geleneği yenilemenin yollarını araştırmaktır. Kendi modernleşmemizi İslâmî geleneğin içinde aramaktır.

Müslümanların tarihinin ilk 700 yılını tasvir etmeye, analiz etmeye, felsefesini yapmaya çalıştı. İbn Haldun'dan sonra, ikinci 700 yılda ne/ler oldu? Nasıl bir tarihsel tecrübe yaşadık / yaşıyoruz? Şu an bu ikinci 700 yıllık süreci bitirmek, tamamlamak üzereyiz. O halde bu ikinci 700 yılın tarih felsefesini yapacak yeni bir İbni Haldun'a ihtiyacımız var. İbn Haldun, "İslâm kültürü, neden zayıfladı, neden inişe geçti?" sorusunun cevabını araştırmıştı. Şimdi ise "İslâm kültürü, nasıl yeniden yükselişe geçebilir?" sorusunu soracak yeni bir İbn Haldun'a ihtiyacımız var.

Kaplan: Sizce, İbn Haldun, bir tür "yenilgi psikolojisi" içinde miydi? Böyle bir şey mi hissetmişti? Söylediklerinizden sanki İbn Haldun'un bir yenilgi psikolojisi içinde olduğu anlamı çıkardığım için bu soruyu soruyorum.

Hanefi: İbn Haldun, İslâm kültürünün "bedevilik"ten, medenîliğe nasıl geçtiğini ve oradan da nasıl inişe doğru gittiğini tasvir etmişti. Şimdi, yeni bir makrotarihsel analiz yapacak yeni bir İbn Haldun'a ihtiyacımız var. Bu yeni İbn Haldun, yaşadığımız son iki yüz yıllık süreci hesaba katacak, yani sömürgecilikten kurtulma, millî devletlerin inşası, Batı'nın sona erişini, Asya'nın yükselişe geçişini; ken-

di kimliğini korumaya, savunmaya, pekiştirmeye ve yenilemeye çalışan İslam dünyasındaki canlılığı; Doğu Avrupa'da, Bosna'da, Kosova'da, Makedonya'da, Balkanlarda, Kafkaslarda, Orta Asya'da, İran İslam Cumhuriyeti, Filistin direnişi, Güney Lübnan'daki direniş hareketi gibi oluşumları, yeni bir tarih felsefesinin ışığında nasıl analiz edebiliriz sorusu üzerinde kafa yormalı.

Benim İçin Milat, 11 Eylül Değil, İntifada'dır

Kaplan: 11 Eylül olayını nasıl analiz ediyorsunuz? Bu olay, sizce neden vuku buldu? İslâm dünyası sizce bu olaya nasıl bakmalı?

Hanefi: Her şeyden önce şunu söylemek gerekiyor: 11 Eylül olayı, benim için, müslümanlar için bir milat değil. Neden milat olsun ki? Neden 11 Eylül öncesi dünya veya 11 Eylül sonrası dünya diye bir ayırım yapmak zorunda olayım ki? Ben Amerikalı değilim ki! Ben Müslümanım. Benim kendi milâdım, kendi dönemlendirmem olmalı; ve var da. 11 Eylül beni ilgilendirmiyor. Sadece müslüman bir ülke, Afganistan, ABD tarafından işgal edildiği ve bomba yağmuruna maruz bırakıldığı için ilgilendiriyor. Benim için milâd, 29 Eylül 2000'dir. İkinci İntifada'nın başlangıcı'dır. 16 aydır sürüyor İntifada, 16 ay.. İşgalci İsrail askerlerine karşı tek direnme, karşılık verme yöntemi olarak taş atan Filistinli çocuklar, kadınlar, gençler, yaşlılar İsrail tanklarının altında eziliyorlar; F-16'larla, helikopterlerle, Canon'larla, Apachi'lerle kurşun yağdırıyorlar bu masum ve mazlum ve kimsesiz insanlara. Ve hiç kimse bir şey yapmıyor dünyanın gözü önünde yaşanan cinayetler karşısında. Dünyadan çok ciddi bir tepki gelmiyor; destek gelmiyor. Amerika ne yapıyor bu cinayet karşısında. İsrail'i destekliyor! Bizler, yani Filistinlileri kardeşimiz olarak gören bizler ise İslam dünyasında, Arap dünyasında hiçbir şey yapmıyoruz Filistinliler için! Sadece seyrediyoruz! Bence, asıl kriz bu! 11 Eylül olayı, sadece sonuçtur. Bir aksiyona karşı gösterilen bir reaksiyondur.

Tüm bunlar, bence doğal. Çünkü bu insanlar kan ağlıyorlar! Oluk oluk kan akıtıyorlar ve kimseden çit çıkmıyor! Amerika'dan çit çıkmıyor! Üstelik Amerika her fırsatta İsrail'in yanında olduğunu, İsrail'i desteklediğini söylemekten geri durmuyor! Arap orduları, müslüman ülkelerin orduları hiçbir şey yapmadı bu cinayetler karşısında! İstanbul'da, Kahire'de, Bağdat'ta, İslâmabad'da, Kuala Lumpur'da

yani İslâm dünyasında Filistinlileri destekleyen tek bir gösteri bile yapılmadı. Filistinlileri kaderlerine terk ettik! Her ne kadar geçmişte aynı sorun için dört kez (1948’de, 1952’de, 1967’de ve 1973’te) İsrail’le savaştıysak da, aslında bugüne kadar pek bir şey yapmadık Filistinliler için. Bu yüzden 11 Eylül türü olayların patlak vermesi son derece doğal. Eğer ateşi yakıp tencereyi kontrol etmezseniz, o tencere kaçınılmaz olarak patlayacaktır. Bir volkan oluşmuşsa bir gün bu volkan etrafa lavlar saçacaktır. Ortada kaynayan bir kazan, etrafa alevler, lavlar püskürten bir volkan varken, 11 Eylül, her şeye rağmen İsrail’in desteklenmesinin kaçınılmaz sonucudur. Bu olayı kimin yaptığı önemli değildir. Böylesine patlamaya hazır bir bomba, fiili bir durum varken, bu tür olayların patlak vermesini önleyemezsiniz. Amerika’nın dünya’yı, hele de İslâm dünyasını taktığı yok. Yakınlarda Güney Afrika’nın Durham kentinde düzenlenen İrkçılık Konferansı’nda da İsrail’le birlikte aynı duyarsızlığı göstermekten çekinmedi ve İsrail’le birlikte konferansı terketti. Afrika’dan zincirlerle vurarak Amerika kıtasına getirdiği ve büyük bir kısmını şu ya da bu şekilde öldürdüğü on milyonlarca Afrikalı köleye karşı işlediği insanlık suçundan yargılanmamak ve bunun için özür dilememek amacıyla konferansı terketmeyi tercih etti. Ayrıca Amerika ile İsrail, siyonizmle ırkçılığı eşdeş / özdeş hale getireceğinden ürkütükleri için konferansı terk ettiler. Bütün bunlar gözümüzün önünde oldu ve oluyor. O yüzden tüm dünyanın öfkesini üzerlerine topladılar.

Usame bin Laden, İslam dünyasının güçsüz ve çaresiz bırakılmışlığını, öfke ve nefret duygularını, dertlerini hiç kimseye anlatamama hallerinin beslediği bilinçaltını dışavurdu. Bu bilinçaltını oluşturan, besleyen şeye özellikle dikkat çekmek gerekiyor: Amerika, İkiz Kuleler ve Pentagon’a yapılan saldırıları, yeni bir milâdın başlangıç noktası olarak tüm dünyaya dayatmaya kalkışıyor. Böyle şey olmaz. Böyle dünya düzeni olmaz! Oysa bunlar, Amerika’nın iki büyük günah kaynağının, adaletsizliklerin ve haksızlıkların ekonomik ve askerî sembolüdür.

Adaletle Dayanmayan Güç, Kendi Kendini Yok Eder

Kaplan: Oysa bu “self-defeating”, yani kendi kendini kandırmanın, kendi-kendini yenilgiye uğratabilecek bir şeyin kaynağıdır.

Hanefi: Tabii ki. Adaletle dayanmayan, adalet temellinden yoksun olan bir güç, elbette ki, sahibini yenilgiye uğratabilecek ve geri tepecek bir güçtür. Bu, 11 Eylül olayının çok net bir şekilde herkese öğrettiği önemli bir derstir. Aslında Amerika, abartıldığı kadar güçlü olmadığını 11 Eylül olayı ile birlikte öğrenme fırsatı bulduğu için teşekkür etmeli ve kendisine çeki düzen vermelidir. Amerika, uzaydan gönderilebileceği roketlerden medet umuyor. İkiz Kuleleri sivil uçaklarla vurmak başvurulabilecek en basit yöntemdir. Bush ve Cheney, 48 saat saklandılar, ortaya çıkmaktan korktular; sonraki saldırının nereden

11 Eylül beni ilgilendirmiyor. Sadece müslüman bir ülke, Afganistan, ABD tarafından işgal edildiği ve bomba yağmuruna maruz bırakıldığı için ilgilendiriyor. Benim için milâd, 29 Eylül 2000’dir. İkinci İntifada’nın başlangıcıdır. 16 aydır sürüyor İntifada, 16 ay.. İşgalci İsrail askerlerine karşı tek direnme, karşılık verme yöntemi olarak taş atan Filistinli çocuklar, kadınlar, gençler, yaşlılar İsrail tanklarının altında eziliyorlar.

geleceğinden emin değillerdi. İşte bu, herkes için ders olacak bir durumdur: Güce dayalı tek kutuplu sistem, sahip olunan güç konusunda son derece yanıltıcı bir şeydir. Bu gerçek 11 Eylül’le birlikte gün ışığına çıkmıştır ve herkes için, Amerika için de, Avrupa için de, Asya için de, İslam dünyası için de büyük bir ders olmalıdır bu olay.

Kaplan: Peki, sizce buradan çıkarmaları gereken dersi çıkarıyorlar mı?

Hanefi: Maalesef hayır. Çünkü, Afganistan’dan sonra Irak’ı, İran’ı, Kuzey Kore’yi, Sudan’ı, Yemen’i bombalayacaklarını söyleyip duruyorlar. Ve aynı yanlışları tekrarlıyorlar. Oysa kaba güç, kördür; köreltici. Öte yandan Türkiye, ne yazık ki, ABD’ye hiç de doğru tavsiyelerde bulunmuyor.

Kaplan: Ne demek istediğinizi biraz açar mısınız?

Hanefi: Söylemek istediğim şey şu: Amerika Irak’ı vuracaksa İncirlik’ten vuracak. Türkiye burada Amerika’ya açıkça şunu söylemeli: “İrak’ın Türkiye’den vurulması, bu işin Türkiye kullanılarak yapılması, Türkiye’ye pek çok bakımdan zarar verir”.

Türkiye, Irak meselesine böyle yaklaşmayı sürdürür ve ABD'ye her türlü desteği vermeye kalkarsa bundan çok zarar görür. Çünkü bir süre sonra işin içine İsrail de girer. ABD-Türkiye-İsrail birlikteliği Türkiye'nin Arap dünyası ve İslam dünyası ile ilişkilerini yaralar.

Kendimizi batılılaşma saplantısından kurtarabildiğimiz; geçmişin, geleneğin ve ortak çıkarlarımızın önemini hissetmeye başladığımız; ABD'nin önünde ikinci bir dünyayı, bir gücü temsil etme sorumluluğumuzu hakkıyla yerine getirebildiğimiz; siyasi, coğrafi, doğal kaynaklar, zengin madenler, zengin insan kaynağı ve hepsinden de önemlisi değerlerimiz, kültürel derinliğimiz konusundaki potansiyellerimizin farkına varabildiğimiz ve bunları ortaklaşa olarak kullanmanın yollarını geliştirebildiğimiz zaman, bu mümkün olacaktır.

Batı'da Güç; İslâm'da İse Tevhid ve Adalet Belirleyicidir

Kaplan: Profesör Hanefi, bu bölümde, buraya kadar uzunca bir süre açtığımız İslam-Batı ilişkilerini felsefi açıdan analiz etmenizi isteyeceğim. Batı ile İslâm arasındaki bu akordsuzluğu, bu hasmane tutumu ve dolayısıyla küresel ölçekte yaygınlaşan haksızlıkları, adaletsizlikleri bir düşünür olarak siz teo-rik olarak nasıl açıklıyorsunuz?

Hanefi: Batı uygarlığı, Avrupa'daki modern zamanlar, güce dayalıdır. Roma İmparatorluğu'nun en belirgin normu, güçtü; güce hakim olarak varlığını sürdürmekti. Avrupa'nın gücü.. Sömürgeciliğin gücü.. Kapitalizmin veya ekonominin gücü.. Merkez'in gücü... Özgürlüğün gücü.. Aklın gücü.. Tek kelimeyle güç; gücü ve gücü üreten araçları ele geçirmek, kontrol etmek. Avrupa-merkezcilik'in gücü.. Irk'ın gücü.. Beyaz Irk'ın gücü.. Görüldüğü gibi Güç kavramı, Batı'da, Batı uygarlığında en dominant, en belirleyici kavramdır. Kolonyalizmin resmen sona ermesinden sonra Üçüncü Dünya, *adalet* kavramını hatırlattı dünyaya. Ancak Sovyetler Birliği'nin ve Sosyalist Blok'un sona ermesi, tek kutuplu dünya

sisteminin kurulması ve son olarak küreselleşmeyle birlikte GÜÇ kavramı, tüm dünyaya hakim olmak amacıyla başvurulan yegane vasıta haline gelmeye başladı yeniden. Oysa bizde, bizim İslâmî geleneğimizde anahtar kavram Tevhîd'dir: *Tevhid*, "Allah'ın suret (image), iradesi; yani Allah'ın gücünün sembolüdür. İnsanın diğer insanlarla, varlıklarla, toplumlarla, doğa'yla ve Allah'la kurduğu ilişkileri Tevhîd kavramı belirler. O yüzden *Adl*, yani Adalet, Tevhîd ilkesinin hayatta gerçekleşebilmesi için başvurulan en önemli kavramdır. İslâm'daki en büyük inanç ilkesi *et-Tevhid ve'l Adl*'dir (Tevhîd ve Adalet'tir). Adalet'ten yoksun Tevhîd, zorbalık ve baskı üretir. Tevhîd'den yoksun Adalet ise, rölativizme (göreciliğe) ve şüpheciliğe yol açar. Tevhîd'den yoksun Adalet, "kimin için ve ne için adalet?" sorusunun cevapsız kalması demektir. Adalet, pratiktir. Kanımca, İslâm, dünyaya adalet fikrini verebilir. Tek bir standart; çifte standart değil. Özgürlük mü? Herkes için Özgürlük. Eşitlik mi? Herkes için Eşitlik. Adalet mi? Herkes için Adalet. Sadece Batı coğrafyası için(de) geçerli olacak bir özgürlük, eşitlik ve adalet anlayışı değil bu. Afrika'da, Latin Amerika'da, Asya'da ve Arap dünyasındaki eşitsizlikçi, baskıcı rejimler hâlâ ayakta. Neden? Ve kim bu diktatoryal rejimlerin ayakta durmasını istiyor, kim destekliyor bunları? Artık herkes çok iyi biliyor ki, Batı destekliyor.

Amerika, Hata Üstüne Hata Yapıyor

Kaplan: Batı, sizce, bu baskıcı rejimleri niçin destekliyor, peki?

Hanefi: Çıkarlarını korumak, sürdürülebilmek için. Bu çok açık değil mi?

Kaplan: Ama Batı'da tam tersi bir söylem hakim: Batıların tüm dünyada İnsan hakları, demokrasi söylemlerini dillerinden düşürmediklerini görüyoruz. Burada apaçık bir çelişki var. Siz bu çelişkiyi nasıl açıklıyorsunuz?

Hanefi: Batı, demokrasi, insan hakları söylemini kendi çıkarlarını korumak ve pekiştirmekte bahane olarak kullanıyor. Nitekim, tüm bu söylemlerin bahane olduğu, sanal olduğu 11 Eylül olayından sonra çok net bir şekilde anlaşılmıştır. Amerika insan hakları ihlallerini, hakimiyetini sürdürmek için bir şan-

taj olarak kullanıyor. Kendisiyle iyi geçinmeyen, kendisine itaat etmeyen ülkeler olduğunda, bunları insan hakları söylemini kullanarak cezalandırıyor. 250'den fazla Arap-Afgan savaşçının elleri kolları bağlanarak çuvallara doldurulup Afganistan'dan Guantanamo'ya kaçırılmaları sizce insan hakları ihlali değil mi? Eğer insan haklarına gerçekten saygı duyuyorsanız, bu kişilere, Cenevre Savaş Suçluları Anlaşmasına göre muamele etmek; ya da bu kişileri kendi ülkelerine göndermek zorundasınız. Yemenli mahkumları Yemen'e, Suudluları Suudi Arabistan'a Mısırlıları Mısır'a gönderip hukukî bir şekilde yargılamak zorundasınız. Hayır, bunlar böyle yapmıyorlar; yaka paça yakalayıp bir adaya götürüyorlar... Üstelik neye göre, hangi hukuka göre yargılanacaklarını da bilmiyoruz. Ama Amerikan asıllı John Walker'ı Amerika'ya götürüyorsunuz ve Amerika'da ABD yasalarına göre yargılıyorsunuz! Buradaki çifte standart görüyorsunuz, değil mi? Kaldı ki, Taliban fenomenini, Üsâme bin Laden'i vesaire kim yarattı? Amerika, değil mi? Sovyetlerle savaşmak için bunları ve diğerlerini kullandı. O zaman çıkarları öyle gerektiriyordu; o yüzden bunları kullandı; şimdi ise bunlarla işi bittiği ve çıkarları değiştiği için kaldırıp atıyor bunları! Ayrıca fundamentalist olarak adlandırılan İslamcı söylemlerin ve hareketlerin İslam dünyasında bu denli güçlenmelerinin nedeni ne? Elbette ki, kontrolden çıkan ve bizim çıkarlarımıza hizmet etmeyen o abartılı Batılılaştırma projeleri değil mi? Bu insanlar, sanki yaşadıkları ülkenin insanları değilmiş gibi muamele gördüler. Onlara konuşma fırsatı bile verilmedi. Hiçbir forum verilmedi bunlara. Oysa bu çok yanlış bir şey. Onlar da kendilerini ifade edemedikleri, kendilerini ifade edecek tüm normal ve legal yollar tıkanıdığı için bunların bir kısmı yeraltına çekilmek zorunda kaldılar. Sonra ne oldu? Sonrasını hepimiz biliyoruz: Bu insanları, elbette ki hepsini olmasa bile bir kısmını şiddete biz sürükledik. Biz bu insanlara kendilerini legal yollardan ifade edecek forumlar sunmadığımız için bu insanlar sonunda başka ülkelerdeki müslüman kardeşlerinin yardımına koştular. Afganistan'da Ruslar'a karşı; Çeçenistan'da yine Ruslar'a karşı ve Bosna'da da Sırlara karşı bağımsızlık mücadelesi veren müslümanlara özgürlük savaşlarında yardım ettiler. Bir de olayın bu tarafı var; ki, bu gerçek onları canî değil özgürlük savaşçısı olarak görmek zorunda bırakıyor bizi. Öyle mi, değil mi?

Kaplan: Aslında benzer durum başka zamanlarda, başka yerlerde de yaşandı: Örneğin İspanya iç savaşı sırasında Amerika'dan, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden yüzlerce, binlerce aydın İspanyol Faşistlerine karşı İspanyol halkıyla birlikte savaştı; ama bu kişilere hiçbir zaman canî muamelesi yapılmadı. Bugün herkes İspanyol iç savaşı'na katılan bu kişileri destansı hikayelerle, filmlerle, romanlarla hatırlıyor ve yaşıyor. Üstelik İspanya iç savaşında örneğin Bosna'da, Çeçenistan'da olduğu gibi kitlesel katliamlar filan da yapılmadı. Buna rağmen, müslümanlara gelince işin rengi, boyutları hemen değişebiliyor.

Hanefi: Çünkü egemen güçler, burada kendilerine itaat etmeyen, direnen bir şey görüyorlar.

Amerika insan hakları ihlallerini, hakimiyetini sürdürmek için bir şantaj olarak kullanıyor. Kendisiyle iyi geçinmeyen, kendisine itaat etmeyen ülkeler olduğunda, bunları insan hakları söylemini kullanarak cezalandırıyor.

İslâm Dünyası, Canlı ve Dinamik Bir Dünya

Kaplan: Sizce, tanımlanabilir, tanınabilir, görünebilir; "birlikte büyük projeler" gerçekleştiren bir İslâm dünyasının varlığından sözedilebilir mi?

Hanefi: Elbette ki.. İster İslam dünyası deyin, ister İslam ümmeti deyin, ister İslam Cemaati, İslam tarihi, İslam kültürü, İslam Ümidi, İslam Geleceği olarak adlandırın, elbette ki böyle bir şey fiilen var. Ben çok seyahat eden biriyim. Amerika'dan Fas'a, Malezya'ya, Endonezya'ya, Orta Asya'ya, Afrika'ya, Avustralya'ya ve Avrupa'ya kadar yayılmış canlı, dinamik, zengin bir İslam dünyası var. Sadece Afrika'dan ve Asya'dan ibaret değil İslam dünyası. Bugün Avrupa'da 20 milyondan fazla müslüman var. Aynı şekilde Amerika'da da Afrika kökenlilerden ve Asya'lı göçmenlerden oluşan 20 milyona yakın bir müslüman nüfusu var. Avustralya'da da canlı, dinamik bir müslüman cemaati var. Bu fenomen küçümenecek bir fenomen değil. Bugün Filistin sorunu etrafında bütünleşmiş, kenetlenmiş bir İslam dünyası var. Müslüman halklar birbirlerinin sorunlarıyla yakından ilgileniyorlar. Yani, İslâm, hiç kimsenin, hiçbir gücün gözardı edemeyeceği bir realite artık. İslâmî diriliş (resurgence), her yerde; ve bütün bir İslam dünyasının en büyük realitesi. İslam dünyasında,

modernliğe tepki olarak herkes bir kimlik arıyor. Belki Türkiye’de bu konuda ciddi sorunlar yaşanıyor olabilir; ama Orta Asya’dan Bosna’ya, Fas’tan Malezya ve Endonezya’ya kadar, müslüman halklar, kendi kimliklerini yeniden keşfediyorlar. İslâm Dünyası, sadece coğrafi bir realite; tarihsel bir miras, sadece bir inanç değil; İslâm hayatın içinde olan çok güçlü bir realite. *La ilahe illallah* diyen ve Allah’a ibadet eden herkes İslâm dünyasının bir üyesi, bir parçasıdır. Tabii ki, batılılaşma hastalığından kurtulmak, İslâm dünyasının bir üyesi olmanın ön şartı. (Gülüşmeler...).

Kaplan: Peki, İslam dünyası sizce dinamik, yaratıcı ve imajinatif bir dünya mı gerçekten?

Hanefi: Henüz değil. Ama olabilir; bu mümkün..

Kaplan: Nasıl mümkün olabilir?

İslâm Dünyası, sadece coğrafi bir realite; tarihsel bir miras, sadece bir inanç değil; İslâm hayatın içinde olan çok güçlü bir realite. La ilahe illallah diyen ve Allah’a ibadet eden herkes İslâm dünyasının bir üyesi, bir parçasıdır. Tabii ki, batılılaşma hastalığından kurtulmak, İslâm dünyasının bir üyesi olmanın ön şartı.

Hanefi: Kendimizi batılılaşma saplantısından kurtarabildiğimiz; geçmişin, geleneğin ve ortak çıkarlarımızın önemini hissetmeye başladığımız; ABD’nin önünde ikinci bir dünyayı, bir gücü temsil etme sorumluluğumuzu hakkıyla yerine getirebildiğimiz; siyasi, coğrafi, doğal kaynaklar, zengin madenler, zengin insan kaynağı ve hepsinden de önemlisi değerlerimiz, kültürel derinliğimiz konusundaki potansiyellerimizin farkına varabildiğimiz ve bunları ortaklaşa olarak kullanmanın yollarını geliştirebildiğimiz zaman, bu mümkün olacaktır. Asya Kaplanları dediğimiz ülkeler arasında Malezya ve Endonezya’nın yer aldığı unutmamalıyım. Hinduizm’le, Budizm’le, Konfüçyanizm’le ortak yanlarımızın, ortak tarihsel ve kültürel birlikteliklerimizin, ilişkilerimizin olduğunu unutmamalıyım. Müslümanlar, müslüman fakihler, Budistleri, Sabiileri, Hinduları tıpkı Hıristiyanlar ve Yahudiler gibi İslam Ümmeti’nin bir parçası olarak kabul etmişlerdi geçmişte. Bu yüzden bu dinler

de en rahat dönemlerini Müslümanların mesela Hindistan’da, Orta Asya’da hakim oldukları dönemlerde yaşamışlardı. Bu tarihi bir vakıa. Öte yandan bugün İslam Ümmeti’nin birliğini sağlamak için yoğun çaba gösteren küresel İslami kurumlar, kuruluşlar var; ki bunların arasında Amerika ve Avrupa’da faaliyet gösteren çok başarılı kurumlar olduğunu da unutmamalıyım. Bütün mesele, hissetme; İslâm Ümmeti’ne ait olduğunu hissetme ve bize giydirilen sahte kimliklerin farkına varıp kendi müslüman kimliğimizi yeniden keşfetme meselesidir. Ben, Türkiyeli kardeşlerimin Türkiye’nin dışını, özellikle de İslam dünyasını pek fazla bilmedikleri gibi bir gözleme sahibim. Biraz Türkiye’nin dışına çıkıp, İslam dünyasını gezip görme fırsatı bulduğunuzda gerçekten canlı, dinamik bir İslam dünyasının var olduğunu görebilirsiniz.

Batıyı Korkutan Şey Terör Değil, İslâmî Değerler Sisteminin Gücü

Kaplan: Peki, sizce burada anlattığımız “canlı, dinamik, kendi kimliğini keşfeden İslam Dünyası”, bir tehdit mi?

Hanefi: Hayır. Neden tehdit olacakmış ki! Ne demek tehdit? Biz, geçmişte İspanya’da/Endülüs’te tehdit değildik. Bilimin, fiziğin, metafiziğin, bilginin, kültürün, sanatın, astronominin, tıbbın, felsefenin, hikmetin, mistisizmin bayraktarlığını ve temsilciliğini yapıyorduk. İspanya’ya, Batı’ya bunları götürmüştük. Hiç kimseyi tehdit etmedik orada. Hiç kimseyi, onların yaptıkları gibi dinlerini değiştirmeye zorlamadık, hiç kimseye baskı yapmadık; bunun için engizisyonlar kurmadık. Çünkü *Lâ ikrâhefi’d-Dîn, gad tebeyyene’r-Rüşd’ü mine’l-Gayy* (Dinde zorlama yoktur. Kuşkusuz Rüşd ve Gayy ayrılmıştır. 2/256) ilkesiyle hareket ediyorduk. Kendi değerlerimizi, değer sistemimizi sunduk onlara. Batılıların yaptığı gibi hiçbir zaman dayatmadık inançlarımızı ve değerlerimizi. Dahası, ırkçılık diye bir şeyi bilmiyorduk; böyle bir hastalığımız da yoktu. Çünkü benim kimliğim, ait olduğum ırk’tan değil, kanım’dan, etnik grubumdan, derimin renginden değil; Tevhîd’den ve Adalet’ten, tevhîd ve adalet inancı’ndan geliyordu. Bir müslüman olarak her renkten, her ırktan insanla evlenebiliyorum. Bu yüzden İslâm’ın bu derinlikli, çarpıcı, birleştirici ve adalet kaynağı mesajı Afrika’ya, İspanya’ya, üstelik de müslümanların

tarihlerinde en zayıf oldukları bir dönemde ulaştırılmıştı; ama İslâm hemen hemen hiçbir direnişle, tepkiyle karşılaşmadan ulaştığı her yere barışçıl bir şekilde yayılıverdi. Çünkü İslâm'ın çok güçlü ve kuşatıcı bir değerler sistemi var. Bu yüzden bugün Avrupa'da ve Amerika'da İslâm'ın eğitim düzeyleri, refah düzeyleri, entelektüel düzeyleri en yüksek toplum kesimleri arasında yayılmasının nedeni burada gizli. İslâm'ın değerler sistemi, çok güçlü ve çok etkileyici. O yüzden bu değerlerle karşılaşan herkesi hemen sarıp sarmalayabiliyor.

Kaplan: Sizce, Batı'da bugün "tehdit" olarak algılanan şey bu mu? Batı, aslında bundan korktuğu için terörizm tehdidi bahanesini özellikle öne sürüyor, diyebilir miyiz?

Hanefi: Kesinlikle öyle. Çünkü terörizm filan değil Batı'yı tehdit ettiği söylenen şey. Asla terörizm değil. Asıl tehdit, İslâm'ın potansiyel olarak güçlü, derinlikli ve insanı sarıp sarmalayan değerler sistemi sunuyor olması. İşte bu çok korkutuyor Batı'yı. Batı'nın terörizm diye propaganda ettiği şeyin teörizmle ne ilgisi var?! Terörizm, Kuzey İrlanda'daki Katoliklerle Protestanlar arasında yaşanan çatışmadır. Hindistan'daki Hindular'la Srilanka'daki Tamil gerillaları arasında yaşanan savaştır. Fransız-İspanyol sınırında Bask bölgesinde akıtılan kandır. Filistin'de yarım asırdır akıtılan kandır, gözyaşındır. Ne suçu var Filistinlilerin? Amerika'nın kendi içindedir terörizm. Oklahoma terörünü kim yaptı? Amerikalılar değil mi? İslâm, değerler sistemi açısından, tarihi açısından, 1 milyarı aşan canlı, dinamik müslüman nüfusunun sahip olduğu potansiyel bakımından, devasa bir Pazar olması, zengin doğal kaynaklara, madenlere sahip olması vesaire bakımından son derece güçlüdür. Ama bir eksikimiz var: İrade eksikliği.

Sorunumuz, irade Eksikliği Sorunu

Kaplan: Ne iradesi?

Hanefi: Bir şeyler yapabilme iradesi... Siyasî irade eksikliği, kültürel irade eksikliği, tarihsel irade eksikliği, Siyasi, kültürel, ekonomik bilinç eksikliği...

Kaplan: Profesör Hanefi, sizin İslam dünyasına ilişkin, terörizm tehdidine ilişkin söyledikleriniz, çizdiğiniz tablo ile ABD Başkanı Bush'un söyledikleri pek örtüşmüyor. Bush, "şer ekseni" olarak adlandırıyor sizin anlattığınız ekseni, bu ekseninde varolan canlılığı, dinamizmi vs..

Hanefi: Elbette ki, örtüşmez. Çünkü Bush, kapitalist dünyanın çıkarlarını savunuyor, korumaya çalışıyor. Bense, Afro-Asya dünyanın, İslam dünyasının, velhasılı kapitalist dünyanın dışında kalan dünyanın çıkarlarını savunuyorum. Her vizyon/görüş, bir çıkarı ifade eder. Bush, benim *rakibim*. Ben de bir müslüman olarak onun rakibiyim. Burada *düşman* sözcüğünü kullanmıyorum; çünkü ben orada değilim, düşmanlarla filan işim yok; bu anlamda düşmanlarım yok benim. Ama Bush, tüm dünyaya hükmetmek, hakim olmak istiyor; buna İslam dünyası da dahil. Ve ben İslam dünyasının özgürlüğünü savunuyorum; bağımsızlığını savunuyorum.

Bütün mesele, hissetme; İslâm Ümmeti'ne ait olduğunu hissetme ve bize giydirilen sahte kimliklerin farkına varıp kendi müslüman kimliğimizi yeniden keşfetme meselesidir.

Kaplan: Profesör Hanefi, sizinle konuşmak gerçekten keyif vericiydi benim için. Aynı keyfi ve tadı okuyucularımızın da alacağından hiç kuşku duymuyorum.

Hanefi: Benim için de öyle oldu. Okuyucularınıza, Müslüman Türk kardeşlerime kalbî selamlarımı sunuyorum. ■